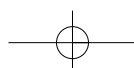
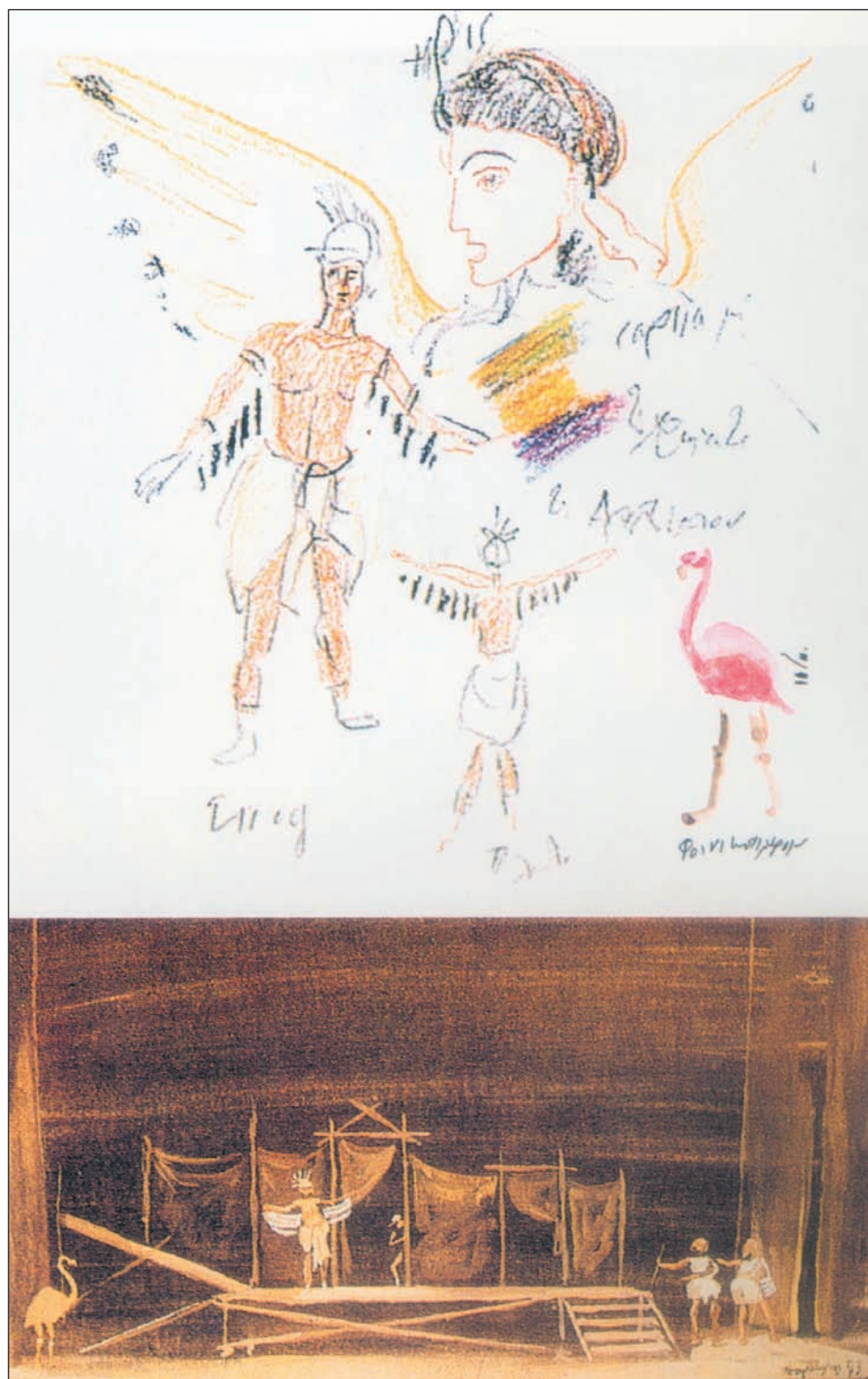

- 486** **στις πινακίδες:** Στην αγορά της Αθήνας υπήρχε το μνημείο με τα αγάλματα των δέκα επωνύμων ηρώων, των μυθικών δηλαδή ηρώων από τους οποίους είχαν πάρει τα ονόματά τους οι δέκα αθηναϊκές φυλές. Η βάση του μνημείου αυτού, που σώζεται εν μέρει, χρησίμευε ως «πίνακας ανακοινώσεων».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ II (ΣΤ. 232-487)

- 10.** Στους πρώτους 340 στίχους να υποδείξετε δύο σημεία στα οποία ο ποιητής χρησιμοποιεί την τεχνική της επιβράδυνσης, διαψεύδοντας τις προσδοκίες του κοινού.
- 11.** Αν τη μονωδία του Τσαλαπετεινού την τραγουδούσε ο χορός, το τελικό μουσικό αποτέλεσμα πιστεύετε ότι θα ήταν καλύτερο ή χειρότερο;
- 12.** Αναζητήστε πληροφορίες σχετικά με τον θετικό ή αρνητικό συμβολισμό της κουκουβάγιας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.
- 13.** Χρησιμοποιώντας ιστορικό και γεωγραφικό χάρτη, αναζητήστε: α) τοπωνύμια που ταυτίζονται ή είναι ετυμολογικά συγγενή με ονόματα πουλιών· β) πέντε δήμους ή περιοχές της Αττικής (εκτός από τον Κεραμεικό) που έχουν και σήμερα την αρχαία (ή παρόμοια) ονομασία.
- 14.** Υποθέστε ότι μια χρονιά συμμετείχαν στους αγώνες κωμωδίας οι κωμικοί ποιητές Αριστοφάνης, Κρατίνος, Εύπολης, Έρμιππος και Φερεκράτης. Δέκα μαθητές να αναλάβουν τον ρόλο των δέκα κριτών και να γράψει ο καθένας σε ένα φύλλο χαρτί τα ονόματα των πέντε κωμικών ποιητών με την αξιολογική κατάταξη που θέλει. Στη συνέχεια κάνετε ό,τι λέει το κείμενο που ακολουθεί: «Κατόπιν οι πινακίδες [εδώ: τα φύλλα] τοποθετούνταν σε μια κάλπη, και για να εκδοθεί οριστική απόφαση [για την κατάταξη στους δραματικούς αγώνες] κληρώνονταν για μια φορά ακόμη από τις δέκα πινακίδες μόνο οι πέντε, ενώ οι υπόλοιπες ακυρώνονταν — τελευταίο μέτρο ασφαλείας ώστε να μη γνωρίζει κανείς προκαταβολικά ποια ψήφος θα υπερισχύσει.»
 Να επισημάνετε ένα σοβαρό μειονέκτημα της διαδικασίας (αν η διαδικασία για την ανάδειξη του νικητή ήταν αυτή που περιγράφεται ποια ακριβώς ήταν δεν το γνωρίζουμε).
- 15.** Με βάση τις ενδείξεις που υπάρχουν στους στ. 355-487, να περιγράψετε τι διαδραματίζεται στη σκηνή και στην ορχήστρα (πρόσωπα, κοστούμια, σκηνικά αντικείμενα, κινήσεις, χειρονομίες κτλ.). Στη συνέχεια να γράψετε σκηνοθετικές οδηγίες και να ξαναγράψετε σε υπολογιστή τους συγκεκριμένους στίχους της κωμωδίας ενσωματώνοντας (με διαφορετικά στοιχεία) τις οδηγίες αυτές.
- 16.** Να συγκρίνετε τις δύο αγγειογραφίες με ανθρώπους μεταμφιεσμένους σε πουλιά (σελ. 41 και 43) και να καταγράψετε τις διαπιστώσεις σας. Φροντίστε στην απάντησή σας να διατυπώνεται η άποψή σας σχετικά με τα ακόλουθα ερωτήματα: **α)** Οι αγγειογραφίες προϋποθέτουν θεατρική παράσταση; **β)** Οι εικονιζόμενοι είναι μέλη του χορού ή υποκριτές; **γ)** Πρόκειται για σκηνές εισόδου ή εξόδου;

Μακέτα σκηνικού και σχέδια του Γιάννη Τσαρούχη για την παράσταση των *Ορνιθων*.
Θέατρο Τέχνης 1959. (Σκηνοθεσία: Κάρολος Κουν.)

Ο ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ (στ. 488-677)

(ΧΟΡΟΣ – ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ – ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΕΥΕΛΠΙΔΗΣ)

- Λεκτική αντιπαράθεση • Επιρρηματική δομή
- Καμπή • Ιδιομορφία

Ο Επιρρηματικός Αγώνας είναι λεκτική αντιπαράθεση του κωμικού ήρωα με τον αντίπαλό του ή τον χορό, η οποία έχει συμμετρική δομή και περιλαμβάνει μέρη που τραγουδιούνται (αδόμενα) και μέρη που απαγγέλλονται (απαγγελόμενα). Ονομάζεται επιρρηματικός επειδή τα απαγγελόμενα μέρη ακολουθούν μετά τα αδόμενα (έπι-λέγονται → έπιρρημα). Με τον Αγώνα κορυφώνεται η εξέλιξη της πλοκής και επέρχεται η αποφασιστική καμπή: ο ήρωας εξουδετερώνει ή πείθει όσους αντιδρούν και μπορεί στη συνέχεια να πραγματοποιήσει το μεγαλόπνοο σχέδιό του.

Στην πλήρη μορφή του ο Αγώνας απαρτίζεται από εννέα μέρη, που διαφοροποιούνται ως προς το μέτρο, το περιεχόμενο ή τον τρόπο εκφοράς. Τα οκτώ πρώτα μέρη είναι δύο μετρικά απολύτως όμοιες ακολουθίες (1-4 = 5-8). (Λεπτομέρειες στον πίνακα, με συγκεκριμένα στοιχεία για τον Αγώνα των Ορνίθων.)

ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΜΕΡΗ		ΕΚΤΑΣΗ (ΣΤΙΧΟΙ)	ΜΕΤΡΟ	ΕΚΦΟΡΑ
1) οδή (488-97)	5) αντωδή (577-86)	[10]	λυρικά ¹ (τροχαϊκό) ²	τραγούδι
2) κατακελευσμός (498-9)	6) αντικατακελευσμός (587-8)	[2]	ανάπ. ³ 22 συλλ.	απαγγελία
3) επίρρημα (500-60)	7) αντεπίρρημα (589-649)	[61]	» 22 συλλ.	απαγγελία
4) πνίγος (561-76)	8) αντίπνιγος (650-64)	[16] ⁴	» 12 συλλ.	απαγγελία
9) σφραγίδα (665-677)		[13]	» 22 συλλ.	απαγγελία

Σημειώσεις: 1. Στο πρωτότυπο. 2. Στη μετάφραση. 3. Ανάπ. = ανάπαιστος (όλα τα απαγγελόμενα μέρη και στο πρωτότυπο και στη μετάφραση είναι γραμμένα σε αναπαιστικό μέτρο). 4. Το Αντίπνιγος είναι 15 στίχοι.

Στην Ωδή ο χορός τονίζει τη σημασία της αντιπαράθεσης, στην Αντωδή εκφράζει συχνά τον θαυμασμό του για τα επιχειρήματα που προβλήθηκαν. Ο Κατακελευσμός (κατακελεύω = προτρέπω) και ο Αντικατακελευσμός είναι δίστιχες προτροπές του χορού προς τον ήρωα και τον αντίπαλό του. Στο Επίρρημα και στο Αντεπίρρημα εκτίθενται οι διαφορετικές ή αντίθετες απόψεις των αντιπάλων. Στο Πνίγος (κατά γράμμα: αυτό που σε πνίγει) και στο Αντίπνιγος προέχει το πώς εκφέρεται ο λόγος, δηλαδή χωρίς διακοπή, χωρίς ανάσα. Η Σφραγίδα, την οποία κάποιιοι δεν θεωρούν μέρος του Αγώνα, περιέχει τον έπαινο για τον νικητή.

Ο Αγώνας των Ορνίθων παρουσιάζει μια ιδιομορφία: εδώ δεν αντιπαράθενται, όπως συμβαίνει συνήθως, δύο αντίπαλοι, αλλά το ίδιο πρόσωπο (ο Πεισέταιρος) εκθέτει στον χορό το σχέδιό του και αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του τόσο στο Επίρρημα όσο και στο Αντεπίρρημα. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι μιλάει το ίδιο πρόσωπο, υπάρχει σαφής διαφοροποίηση ως προς το περιεχόμενο: στο Επίρρημα υποστηρίζεται ότι τα πουλιά είναι τα παλαιότερα πλάσματα στον κόσμο, ότι τους ανήκει αυτοδικαίως η βασιλεία και ότι στα παλιά εκείνα χρόνια ήταν βασιλιάδες· στο Αντεπίρρημα παρουσιάζεται το σχέδιο για την ανάκτηση της βασιλείας και προτείνονται συγκεκριμένα μέτρα για την αποτελεσματική διεκδίκησή της.

- ΧΟΚ Δολερό [στροφή]
- 490 [452] πλάσμα ο άνθρωπος με κάθε τρόπο, πάντα·
κι όμως μίλα·
κάτι απάνω μου ίσως βρίσκεις σοβαρό
και το φανερώσεις τώρα,
κάποια δύναμη μεγάλη, που ξεφεύγει
απ' το κοχορόμυαλό μου·
- 495 [457] ό,τι βλέπεις να το πεις μπρος στο κοινό·
κάτι αν βρεις καλό για μένα,
θα `ναι για όλους μας καλό.
- ΧΟΚ Μα το ζήτημ' αυτό, που η δική σου βουλή
λέει καλό και γι' αυτό `ρθες, με θάρρος
έλα πες το· ποτέ δε ντροπιάζουμ' εμείς
λόγο που έχουμε δώσει, να ξέρεις.
- ΠΕΙ. Έτοιμη έχω τη ζύμη ενός λόγου, και να,
500 [462] της ψυχής μου παρόρμηση νιώθω
να τον πλάσω· είν' ο δρόμος ελεύθερος. Μπρος!
Φέρτε εδώ ένα στεφάνι, και κάποιος
να μου χύσει στα χέρια μου απάνω νερό·
μην αργείτε.
- ΕΥ. Τι; Πάμε για δείπνο;
- ΠΕΙ. Όχι· είν' ώρα που μέσα στο νου μου ζητώ
κάποιο λόγο τρανό και θρεμμένο,
να μπορέσω να σπάσω αυτωνών την ψυχή.
Τι μεγάλο για σας νιώθω πόνο,
που σε χρόνια παλιά βασιλιάδες εσείς...
- ΧΟΚ Βασιλιάδες, εμείς; τίνων;
- 505 [467] ΠΕΙ. Όλων,
όσα υπάρχουν στον κόσμο· δικοί μου, αυτουνού,
μα και του ίδιου του Δία· η δική σας
η φυλή πρωτοπλάστηκε, απ' όλες πιο πριν,
πιο παλιά απ' τους Τιτάνες, τον Κρόνο,
κι απ' τη Γη.
- ΧΟΚ Κι απ' τη Γη;
- ΠΕΙ. Σου τ' ορκίζομαι, ναι.
- ΧΟΚ Τέτοιο πράμα ποτέ δε μου το `παν.
- ΠΕΙ. Είσαι αγράμματος και μη πολυπράγμων, αλλά
510 [472] κι ούτε διάβασες μύθους του Αισώπου.
Πρώτο απ' όλα, λέει ο Αίσωπος, ένα πουλί,
η σιταρήθρα γεννήθηκε· πρώτο,

Η ωδή (στ. 488-497)

488-9 Τέτοιου τύπου εισαγωγικές γενικεύσεις με φιλοσοφική χροιά θυμίζουν χορικά τραγωδίας.

Ο κατακελευσμός (στ. 498-499)

499 Στο πρωτότυπο το λεξιλόγιο εξακολουθεί να είναι πολεμικό.

Το επίρρημα (στ. 500-560)

Στο *Επίρρημα* ακούγονται πράγματα όχι απλώς απίστευτα, όπως είχε προεξοφλήσει ο *Τσαλαπετεινός*, αλλά και απροσδόκητα: κανείς, με βάση όσα έχουν προηγηθεί, δεν περιμένει να ακούσει ότι τα πουλιά είναι τα αρχαιότερα πλάσματα στον κόσμο ούτε ότι ήταν άλλοτε βασιλιάδες. Για να τεκμηριώσει ο ήρωας αυτούς τους αδιανόητους ισχυρισμούς, κομίζει συγκεκριμένες αποδείξεις. Για τον πρώτο ισχυρισμό περιορίζεται σε μία (την ιστορία με τη *σιταρήθρα*), για τον δεύτερο σωρεύει συνολικά έξι. Το αποδεικτικό υλικό το αντλεί από τα υποτιθέμενα κατάλοιπα της παλαιάς ορνιθοκρατίας. Για την αποτελεσματικότερη οργάνωση και παρουσίαση των αποδείξεων, επιστρατεύονται —και την ίδια στιγμή υπονομεύονται— ρητορικά στερεότυπα με σαφώς σοφιστική χροιά.

502-3 **Φέрте... πάμε για δείπνο;** Ο Πεισέταιρος ζητάει το στεφάνι προκειμένου να εκφωνήσει τον λόγο που έχει προαναγγείλει — οι ρήτορες, όταν απευθύνονταν στην Εκκλησία του Δήμου, φορούσαν στεφάνι. Ο Ευελπίδης παρασύρεται από τις μεταφορές που χρησιμοποιεί ο Πεισέταιρος («ζύμη», «να τον πλάσω») και από τη δεύτερη εντολή («κάποιος... νερό») και ρωτάει αν θα δειπνήσουν. (Το πλύσιμο των χεριών, που έχει εδώ την έννοια καθαρτήριας πράξης πριν από ένα σπουδαίο εγχείρημα, μπορεί να συνδέεται με δείπνο, συμπόσιο ή ιερουργία, όχι όμως με αγόρευση στην Εκκλησία του Δήμου.)

507 **Τιτάνες:** Οι Τιτάνες ήταν παιδιά του Ουρανού και της Γαίας. Είναι γνωστοί κυρίως από την απόπειρα να ανατρέψουν τον Δία, ο οποίος κατάφερε να τους κατατροπώσει και να τους ρίξει στα Τάρταρα (Τιτανομαχία).

509 **και μη πολυπράγμων:** Ο χαρακτηρισμός «πολυπράγμων» εδώ είναι θετικός. Συνήθως έχει αρνητικό περιεχόμενο, είτε πρόκειται για τον ιδιωτικό βίο είτε για τον δημόσιο. *Πολυπραγμοσύνη* είναι η ανάμειξη σε υποθέσεις άλλων. Σε πολιτικό και στρατιωτικό επίπεδο εκείνοι που θεωρούνταν *πολυπράγμωνες* κατεξοχήν ήταν οι Αθηναίοι. Ο Πεισέταιρος δηλώνει βέβαια ότι αναζητεί «τόπο ήσυχο» (στ. 47 *τόπον ἀπράγμονα*), κατά βάθος όμως είναι η ενσάρκωση της αθηναϊκής *πολυπραγμοσύνης*. Βλ. και στ. 47 σχόλ.

μύθους του Αισώπου: Ήδη τότε ο Αίσωπος, για τον οποίο οι αρχαίοι πίστευαν ότι έζησε ως δούλος στη Σάμο στις αρχές του 6ου αιώνα, εθεωρείτο αυθεντία για μύθους με πρωταγωνιστές ζώα.

Σκηνή συμποσίου. Οστρακο βοιωτικού καβειρικού σκύφου από το Καβείριο της Θήβας. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

πριν η γη να πλαστεί· κι ο γονιός του πουλιού
 από κάποια, λέει, πέθανε αρρώστια·
 η φτωχιά η σιταρήθρα δεν έβρισκε γη
 να τον θάψει· κι οι μέρες περνούσαν·
 τι να γίνει ο νεκρός; Τότε κείνη λοιπόν
 στο κεφάλι της μέσα τον θάβει.

ΕΥ. Σ' ένα κεφαλοχώρι λοιπόν το νεκρό
 το πουλάκι είναι τώρα θαμμένο.

515 [477]

ΠΕΙ. Ε λοιπόν, αφού πριν από γη και θεούς
 τα πουλιά γεννηθήκαν στον κόσμο,
 το σωστό και το δίκιο δεν είναι σ' αυτά,
 σαν πρωτότοκα, ο θρόνος ν' ανήκει;

ΕΥ. Φυσικά· θα 'ναι ανάγκη μονάχα, θαρρώ,
 δω και μπρος να 'χεις σίδερο μύτη·
 γιατί βέβαια στο Δία δε θ' αρέσει, σε μια
 τσιγκλιτάρα να δώσει το σκήπτρο.

ΟΙ ΑΠΟ-
ΔΕΙΞΕΙΣ

520 [482]

ΠΕΙ. Ότι τότε, στα χρόνια που λέω, τα παλιά,
 κυβερνούσαν πουλιά τους ανθρώπους
 και τα σκήπτρα κρατούσανε, κι όχι θεοί,
 τ' αποδείχνουν πολλά γεγονότα.

Και για πρώτο παράδειγμα να ο πετεινός·
 των Περσών ήταν ρήγας κι αφέντης,
 από κάθε Μεγάβαζο αυτός πιο παλιός,
 πιο παλιός από κάθε Δαρείο·
 ώστε ακόμα απ' αυτό το πρωτάτο κι εμείς
 τονε λέμε πουλί της Περσίας.

ΕΥ. Και γι' αυτό περπατά με καμάρι πολύ,
 των Περσών όπως κάνει ο ρηγάρχης
 κι είναι κιόλας το μόνο πουλί που κρατά
 στο κεφάλι του ολόρθη τιάρα.

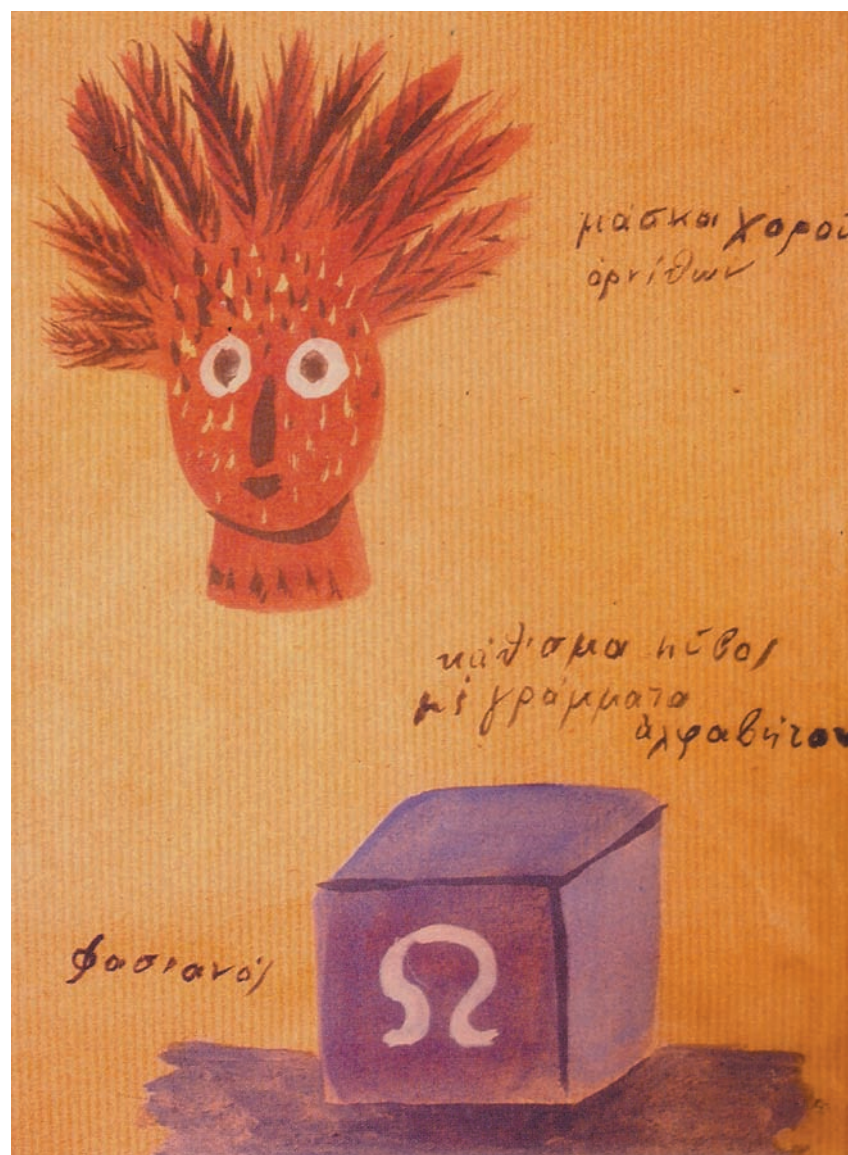
525 [487]

ΠΕΙ. Κι ήταν τόσο τρανός κι είχε τόσο υψηλήν
 αρχοντιά ο πετεινός, που και τώρα,
 απ' την πρώτη του εκείνη εξουσία την παλιά,
 τα χαράματα μόλις λαλήσει,
 όλοι αμέσως ξυπνούν, στις δουλειές τους να παν,
 ο χαλκιάς, ο αλευράς, ο ταμπάκης,
 κι όσοι φτιάνουν ασπίδες ή λύρες· μαζί
 κανατάς, παπουτσής και λουτράρης·
 όλοι, αφού ποδεθούν βιαστικά, ξεκινούν
 νύχτ' ακόμα.

518 τσιγκλιτάρα: δρυοκολάπτης.

Ο ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ / ΤΟ ΕΠΙΡΡΗΜΑ

- 522 από κάθε Μεγάβαζο... από κάθε Δαρείο: Χαρακτηριστικά περσικά ονόματα βασιλέων (Δαρείος) ή στρατηγών (Μεγάβαζος).
- 523 πουλί της Περσίας (αρχ. Περσικός ὄρνις): Ο κόκορας προέρχεται από την Ινδία, αλλά οι Έλληνες τον γνώρισαν και τον παρέλαβαν από τους Πέρσες.
- 525 τιάρα: Κάλυμμα της κεφαλής που έφεραν Πέρσες ευγενείς ή αξιωματούχοι. Αναφέρεται ότι μόνο ο βασιλιάς είχε το προνόμιο να φοράει την τιάρα ορθή.

Προσχέδιο του Αλέκου Φασιανού για στοιχεία των κοστούμιών και των σκηνικών των *Ορνίθων*. Εθνικό Θέατρο, 1979. (Σκηνοθεσία: Α. Σολομός.)

- 530 [492] ΕΥ. Σ' αυτό ρώτα εμένα.
 Εξαιτίας του κοκόρου μια χλαίνα ακριβή
 κάποτ' έχασα εγώ ο κακομοίρης.
 Στην Αθήνα είχα πάει, στη γιορτή ενός μωρού
 που θα τού 'βγαζαν τ' όνομα: λίγο
 το 'χα τσούξει και πλάγιασα· κι έξαφνα, πριν
 να τελειώσουνε οι άλλοι το δείπνο,
 το κοκόρι λαλεί· «ξημερώνει» είπα εγώ·
 ξεκινώ για τον Άλιμο· μόλις
 ξεμυτίζω απ' το τείχος, γερή μαγκουριά
 535 [497] κάποιος κλέφτης μου δίνει στην πλάτη·
 πέφτω κάτω και πάω να φωνάξω, μα αυτός
 μου 'χε κιόλας βουτήξει το ρούχο.
 ΠΕΙ. Των Ελλήνων έν' άλλο πουλί βασιλιάς
 κι αρχηγός ήταν τότε, ο πετρίτης.
 ΧΟ^κ Των Ελλήνων;
 ΠΕΙ. Ναι, ναι· και τους έμαθε αυτός,
 βασιλιάς όπως ήτανε, πρώτος
 να κυλιούνται στη γη στους πετρίτες μπροστά.
 ΕΥ. Μωρέ αλήθεια· κι εγώ έναν πετρίτη
 μόλις είδα μια μέρα, κυλιόμουν στη γη·
 540 [502] πέφτω ανάσκελα, ανοίγω το στόμα
 κι έναν έτσι οβολό καταπίνω· και πια
 μ' άδεια τσέπη γυρίζω στο σπίτι.
 ΠΕΙ. Στη Φοινίκη, καθώς και στην Αίγυπτο δα,
 βασιλιάς ήταν τότες ο κούκος·
 κι όλοι οι Φοίνικες, τσούρμο, την κάθε φορά
 που τους φώναζε ο κούκος το κούκου,
 στα σπαρμένα χωράφια τραβούσαν γραμμή
 και θερίζανε στάρια, κριθάρια.
 ΕΥ. Γι' αυτό λεν «σπόρο αν έχεις και νιώθεις το κουκ,
 545 [507] τρέξ' ευθύς στο χωράφι και σπείρε».
 ΠΕΙ. Κι ήταν τέτοιοι αφεντάδες τρανοί τα πουλιά,
 που κι αν τύχαινε να 'ναι στο θρόνο
 των Ελλήνων κανένας Μενέλαος, κανείς
 Αγαμέμνονας, πάνω στο σκήπτρο
 θα καθότανε πάντα και κάποιο πουλί,
 για να παίρνει μερίδιο απ' τα δώρα.

531 χλαίνα (αρχ. χλαίνα): χοντρή και βαριά υφαντή μάλλινη κάπα, που τη χρησιμοποιούσαν και ως σκέπασμα.

Ο ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ / ΤΟ ΕΠΙΡΡΗΜΑ

- 539** **να κυλιούνται... μπροστά:** Οι αρχαίοι κυλιόνταν στη γη όταν πρωτοέβλεπαν πετρίτη, επειδή η εμφάνισή του (τέλη Φεβρουαρίου/αρχές Μαρτίου) σήμαινε το τέλος του χειμώνα και τον ερχομό της άνοιξης. Για τον Πεισέταιρο αυτή η κίνηση ήταν κατάλοιπο της παλαιάς βασιλικής εξουσίας του πετρίτη, ανάλογη με την προσκύνηση του βασιλιά από τους υπηκόους του, που ήταν χαρακτηριστική για τους βαρβάρους, αλλά αδιανόητη για τους Έλληνες.

Δίδραχμο της Καρύστου
με παράσταση πετεινού,
β' μισό 4ου αι. π.Χ.
(Αθήνα, Νομισματικό Μουσείο.)

- 541** **κι έναν οβολό καταπίνω:** Ο οβολός ήταν το βασικό νόμισμα για τις καθημερινές συναλλαγές (1 οβολός = 1/6 της δραχμής). Οι αρχαίοι, όταν έβγαιναν να ψωνίσουν, χρησιμοποιούσαν ως «πορτοφόλι» για τα μικρά κέρματα το στόμα τους.
- 543** **φώναζε... κούκου:** Τον κούκο συχνά τον ακούς, αλλά σπάνια τον βλέπεις. Στην Αττική εμφανίζεται τέλη Μαρτίου/αρχές Απριλίου, στη Φοινίκη όμως, όπου το κλίμα είναι σαφώς πιο θερμό, ίσως συνέπιπτε η εμφάνισή του με την έναρξη του θερισμού.

Κορινθιακός αμφορέας
με παράσταση δύο
πετεινών, περ. 590-570 π.Χ.
(Αρχαία Κόρινθος,
Αρχαιολογικό Μουσείο.)

- ΕΥ. Α, γι' αυτό, κι όταν παίζουν στο θέατρο καμιά
τραγωδία, μ' ένα όρνιο στο χέρι
βγαίνει ο Πρίαμος· δεν το Ξερα εγώ και γι' αυτό
550 [511] μου φαινόταν παράξενο πάντα·
τώρα νιώθω· στεκόταν εκεί για να δει,
ο Λυσικράτης τι δώρα θα πάρει.
- ΠΕΙ. Κι άλλη απόδειξη, η πιο χτυπητή: ο τωρινός
βασιλιάς μας, ο Δίας, μ' ένα όρνιο
στο κεφάλι του στέκεται, μ' έναν αίτό,
σαν αφέντης· η κόρη του πάλι
έχει μια κουκουβάγια, και, σαν παραγιός,
έχει ο Απόλλωνας ένα γεράκι.
- ΧΟΚ Μα τη Δήμητρα, αλήθεια όσα λες· μα γιατί
τα κρατούν;
- 555 [517/8] ΠΕΙ. Όταν ένας προσφέρει
μια θυσία και, καθώς η συνήθεια απαιτεί,
μες στα χέρια των θεών πάει να βάλει
σκωταριά του σφαχτού, να χιμούν τα πουλιά
να την παίρνουνε πριν απ' το Δία.
Σε πουλιά τότε ορκίζονταν όλοι, κανείς
σε θεό, σαν που γίνεται τώρα.
- ΕΥ. Μα και σήμερα ο μάντης ο Λάμπωνας, σαν
ξεγελά, «μα τη χήνα» δε λέει;
- ΠΕΙ. Όντα ανώτερα, ως βλέπεις, μεγάλα, ιερά
560 [522] στα παλιά σάς λογάριαζαν χρόνια.
Κουτορνίθια είστε τώρα και σκλάβοι γι' αυτούς·
σας χτυπούν με τις πέτρες, καθώς τους τρελούς·
ως και μες στα ιερά πουλολόγοι πολλοί
παν και στήνουν για σας, για να πιάσουν εσάς,
565 [527] δίχτυα, ξόβεργες, βρόχια, πλεμάτια, θηλιές,
ανεσπάθες, καπάντζες·
σας τσακώνουν, σας παν στο παζάρι σωρούς
κι όποιος πάει να ψωνίσει σας ψάχνει παντού·
στο τραπέζι όταν πάλι σας βάζουν —αφού
570 [531/2] τους αρέσουν αυτά— δεν τους φτάνει ψητά
να σας τρώνε, σας χύνουν και λάδι πολύ,
ρίχνουν ξίδι, από πάνω σάς ξύνουν τυρί,
κι αφού φτιάξουν και σάλτσα γλυκιά και παχιά,

565-6 ξόβεργες: βέργες αλειμμένες με κολλώδη ουσία για να κολλάνε τα πουλιά.
βρόχια: μικρές θηλιές. πλεμάτια: πλέγματα, δίχτυα. ανεσπάθες: βρόχοι για πουλιά.

- 551 **Λυσικράτης:** Μια πηγή αναφέρει ότι ήταν Αθηναίος στρατηγός που κατηγορούνταν ως δωροδοκούμενος. Η ίδια πηγή προσθέτει ότι, σύμφωνα με άλλους, ήταν ατάλαντος τραγικός ποιητής. Ίσως και οι δύο πληροφορίες είναι αναξιόπιστες.
- 556-7 **μες στα χέρια των θεών... σκαωταριά του σφαχτού:** Όταν πρόσφεραν θυσία, έψηναν πρώτα τα σπλάχνα και τα μοίραζαν στους συμμετέχοντες. Ένα μέρος από τα σπλάχνα, που τελικά το καταλάωνε ο ιερέας, το απόθεταν στα χέρια (ή στα γόνατα) του λατρευτικού αγάλματος.
- 559 **Λάμπωνας:** Επιφανής μάντης και χρησμολόγος, φίλος του Περικλή και, γενικότερα, πρόσωπο με μεγάλο κύρος και συμμετοχή σε σημαντικές αποστολές. Οι κωμικοί επανειλημμένα τον κατηγορούν ως λαίμαργο, αγύρτη και φιλοχρήματο — οι δύο τελευταίες κατηγορίες είναι συνήθεις κατηγορίες εναντίον των μάντεων.
«**μα τη χήνα**»: Στα αρχαία ελληνικά ο όρκος *νή τὸν χῆνα* διέφερε μόνο κατά ένα γράμμα από τον κανονικό όρκο *νή τὸν Ζῆνα* (= μα τον Δία).

Το πνίγος (στ. 561-576)

Στην ενότητα αυτή ο Πεισέταιρος προσπαθεί να πείσει περισσότερο με τη συναισθηματική εμπλοκή των ακροατών του παρά με την ισχύ των επιχειρημάτων.

- 561 **κ.εξ.** Αφού ο Πεισέταιρος έχει αποδείξει με επιχειρήματα την παλαιά ανωτερότητα των πουλιών, τονίζει έντονα τη ριζική διαφορά από την τωρινή κατάσταση.
- 562 **σας χτυπούν με τις πέτρες, καθώς τους τρελούς:** Ήταν, φαίνεται, τόσο συνηθισμένο να χτυπούν τους τρελούς με τις πέτρες, ώστε η φράση «σε λίγο θα τον πάρουν με τις πέτρες» είχε φτάσει να σημαίνει «είναι τρελός».
- 568 **σας φάχνει παντού:** Για να διαπιστώσει αν είναι καλοθρεμμένα.

Σκίτσο του Κώστα Μητρόπουλου.

- 576 **σα να 'στε φοβίμια:** Το μέγα σκάνδαλο φαίνεται να είναι για τον Πεισέταιρο ότι οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν τα νεκρά πουλιά σαν να ήταν φοβίμια και χρησιμοποιούν τόσα καρκεύματα!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ III (ΣΤ. 488-576)

17. Ο Ευελπίδης, στους στ. 532-6, εξιστορεί το πάθημά του με ύφος απλό έως απλοϊκό. Με ποια μέσα πετυχαίνει ο μεταφραστής να αποδώσει αυτό το ύφος;
18. Εκτός από τον πετρίτη, που η εμφάνισή του συνδεόταν με τον ερχομό της άνοιξης, ποια άλλα πουλιά ή έμβια όντα λειτουργούν σήμερα ως προάγγελοι της άνοιξης ή του καλοκαιριού; Να γράψετε τουλάχιστον δύο σχετικές νεοελληνικές παροιμιακές εκφράσεις.
19. **α)** Να αποδώσετε με άλλους τρόπους το λογοπαίγνιο *κεφάλι – κεφαλοχώρι* (στ. 513-4). **β)** Να γράψετε τρεις νεοελληνικές εκφράσεις που περιέχουν τη λέξη «κούκος».
20. Ποια δεδομένα και ποιες υπαρκτές δοξασίες εκμεταλλεύεται ο Πεισέταιρος, όταν αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του στους στ. 509-60 του Επιρρήματος;
21. Με βάση όσα διδαχθήκατε για την επιχειρηματολογία στο μάθημα της Ελληνικής Γλώσσας στη Β' τάξη, να κρίνετε τον τρόπο με τον οποίο συγκροτεί την επιχειρηματολογία του ο Πεισέταιρος (στ. 500-560).

Η αντωδή (στ. 577-586)

- 583 **σωτήρα μου:** Τον 5ο αιώνα ο χαρακτηρισμός «σωτήρας» αποδίδεται κυρίως στον Δία, σε άντρες που σώζουν μια χώρα ή πόλη από τους εχθρούς και σε ήρωες τραγωδιών του Ευριπίδη οι οποίοι σώζουν οικείους ή φίλους που βρίσκονται σε κίνδυνο.

Ο αντικατακελευσμός (στ. 587-588)

Λόγω της ιδιομορφίας του Αγώνα των Ορνίθων (βλ. τις εισαγωγικές παρατηρήσεις) και ο Αντικατακελευσμός και ο Κατακελευσμός απευθύνονται στο ίδιο πρόσωπο.

Το αντεπίρρημα (στ. 589-649)

Ο Πεισέταιρος αποκαλύπτει τα συγκεκριμένα σημεία του σχεδίου του για τη διεκδίκηση της εξουσίας από τους θεούς, προτείνει ενέργειες που θα πλήξουν τους θεούς, αν δεν ενδώσουν, αντικρούει τις ενστάσεις που προβάλλει ο κορυφαίος του χορού, εισηγείται αντίποινα για την περίπτωση που οι άνθρωποι δεν αναγνωρίσουν τα πουλιά ως θεούς και απαριθμεί τα ασύλληπτα αγαθά που θα έχουν οι άνθρωποι, αν τα αναγνωρίσουν.

- 589 **μια πόλη:** Το πρότυπο φαίνεται να είναι ο *συνοικισμός* του Θησέα (η πολιτική ένωση των δώδεκα πόλεων της Αττικής), που οδήγησε στην ισχυρή Αθήνα. Το πρώτο βήμα για να ανακτήσουν τα πουλιά την παλαιά εξουσία είναι να συγκροτήσουν οργανωμένη κοινωνία. Η ύπαρξη κοινωνικού συστήματος θα ενίσχυε αποφασιστικά τη θέση τους.
- 591 **από τούβλα ψημένα... Βαβυλώνα:** Κατά τον Ηρόδοτο, το τείχος της Βαβυλώνας είχε πλάτος περ. 25 μ., ύψος περ. 100 μ. και ήταν χτισμένο με πλίθες που τις είχαν ψήσει σε φούρνους.

- ΕΥ. Κεβριόνη κι εσύ Πορφυρίωνα, ποπό,
φοβερό που θα γίνει το κάστρο!
- ΠΕΙ. Και το τείχος αυτό σα στηθεί, την αρχή
ν' απαιτήσετε πίσω απ' το Δία·
κι αν αυτός αρνηθεί και το ναι δε σας πει,
στη στιγμή το κεφάλι αν δε σκύψει,
να κηρύξετε πόλεμο τότε ιερό
595 [556] κι απαγόρευση αμέσως να γίνει
απ' τη χώρα σας μέσα οι θεοί να περνούν
με φωτιά ερωτική στο κορμί τους·
να μη γίνεται αυτό που γινότανε πριν,
που κατέβαιναν, κάποιαν Αλκμήνη,
κάποια Αλόπη ή Σεμέλη να βρούν και μ' αυτή
να πλαγιάσουνε· κι αν εφορμούνε
προς τη γη, να τους κόβετ' εσείς την ορμή
με μια βούλα στο μέρος που πρέπει.
Και προτείνω να στείλετε έν' άλλο πουλί
600 [561] στους ανθρώπους για κήρυκα· τώρα
βασιλιάδες του κόσμου είναι πια τα πουλιά
να τους πει, και σ' αυτά πρέπει πρώτα
να προσφέρουν θυσίες και στερνά στους θεούς·
και να πει να μοιράσουν με τάξη
τα πουλιά στους θεούς· ναι, σε κάθε θεό
το πουλί που ταιριάζει με δαύτον·
η Αφροδίτη θυσία πριν δεχτεί, προσφορά
στην πουλάδα να γίνει από σπόρους·
στο θεό Ποσειδώνα αν θυσιάζουν αρνί,
605 [566] ν' αφιερώνουν στην πάπια σιτάρι·
ο φαγάς ο Ηρακλής προσφορά σα δεχτεί,
να δεχτεί λουκουμάδες ο γλάρος·
και αν στον Δία βασιλέα προσφέρουν κριό,
είναι κι ένα πουλί, βασιλιάς,
που το λένε βαρβάκι· βαρβάτος σ' αυτό
να προσφέρεται κούνουπας πρώτα.
- ΕΥ. Πώς μ' αρέσει του κούνουπα αυτή η προσφορά!
Τώρα βρόντα όσο θέλεις, κυρ Δία.
- ΧΟῤ. Αλλ' οι άνθρωποι πώς θα πιστέψουν, καλέ,
610 [571] πως θεοί 'μαστε κι όχι κοράκια,
να πετούμε αφού βλέπουν μ' αυτά τα φτερά;
ΠΕΙ. Κουταμάρες. Κι ο Ερμής, μα το Δία,

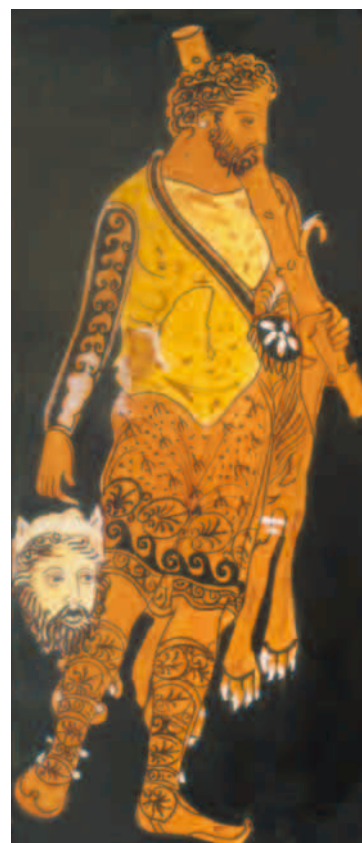
ΕΝΑΕΧΟΜΕΝΕΣ
ΕΝΣΤΑΣΕΙΣ -
ΑΝΤΙΠΙ-
ΧΕΙΡΗΜΑΤΑ

608 βαρβάκι: είδος γερακιού.

- 592** **Κεβριόνη κι εσύ Πορφυρίωνα:** Πορφυρίωνας ονομαζόταν ένας από τους Γίγαντες —κατά τον Πίνδαρο ο βασιλιάς τους— αλλά και ένα πουλί. Μια πηγή αναφέρει ότι και ο Κεβριόνης ήταν Γίγαντας και ότι κατατροπώθηκε από την Αφροδίτη κατά τη Γιγαντομαχία, τη μάχη των Γιγάντων με τους θεούς του Ολύμπου.
- 595** **πόλεμο... ιερό:** Για το κοινό του Αριστοφάνη ο γνωστός «ιερός πόλεμος» ήταν ο πόλεμος για το μαντείο των Δελφών. Το 448 π.Χ. οι Σπαρτιάτες το παρέδωσαν στους Δελφούς, στη συνέχεια όμως παρενέβησαν οι Αθηναίοι και το παραχώρησαν στους Φωκείς. **απαγόρευση:** Όπως συνέβαινε με την κήρυξη πολέμου.
- 597-8** **Αλκμήνη... Αλόπη... Σεμέλη:** Θνητές που πλάγιασαν με θεούς (τον Δία και τον Ποσειδώνα). Η Αλκμήνη ήταν γυναίκα του βασιλιά της Θήβας Αμφιτρύωνα, η Σεμέλη κόρη του ιδρυτή της Θήβας Κάδμου και η Αλόπη κόρη του βασιλιά της Ελευσίνας Κερκύονα.
- 599-600** **Και προτείνω... κήρυκα:** Αφού θα είχε πλέον συγκροτηθεί η κοινωνία των πουλιών, θα έπρεπε να υπάρξει κάποιας μορφής επικοινωνία μεταξύ αυτών και των ανθρώπων.
- 605** **ο φαγάς Ηρακλής... ο γλάρος:** Ο Ηρακλής ήταν διαβόητος για τη λαιμαργία του· το ίδιο και ο γλάρος. Αυτή η αδυναμία του Ηρακλή θα καθορίσει τελικά τη στάση που θα τηρήσει αργότερα στις κρίσιμες διαπραγματεύσεις με τον Πεισέταιρο (στ. 1640 κ.εξ.).
- 606** **λουκουμάδες (αρχ. ναστούς μελιτοῦντας).** Ο ναστός ήταν αρκετά μεγάλη πίτα ή ψωμί. Και ο ναστός και οι σπόροι (κριθάρι) και το σιτάρι ήταν πραγματικές προσφορές σε θεούς.
- 607** **βασιλέα:** Λατρευτικός τίτλος του Δία.
- 607-8** **ένα πουλί... κούνουπας πρώτα:** Ανάλογο άσεμνο λογοπαίγνιο (βαρβάκι/βαρβάτος) υπάρχει και στο πρωτότυπο. **βαρβάτος:** Συχνά σε επιγραφές σχετικές με θυσίες ορίζεται ότι το θύμα πρέπει να είναι *ἔνορχον* (όχι ευνουχισμένο). Η σχολαστική τήρηση των προδιαγραφών έχει ύψιστη σημασία στο πλαίσιο του αυστηρού τυπικού της θυσίας. Οι προδιαγραφές αφορούν το είδος της προσφοράς ή του ζώου, την αρτιμέλεια του θύματος, το φύλο, το χρώμα, την ηλικία κ.ά.

Ο Ηρακλής ως κομικός ήρωας. Πήλινο ειδώλιο από την Αθήνα, περ. 375-350 π.Χ. (Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο.) [Αντιγραφή: Λεμονιά Αμαραντίδου]

Ο Ηρακλής ως ήρωας σατυρικού δράματος. Λεπτομέρεια από το «αγγείο του Προνόμου», περ. 400 π.Χ. [Αντιγραφή: Λεμονιά Αμαραντίδου]

- δεν πετά και φτερούγες δεν έχει; θεός
είν' ωστόσο· μα κι άλλοι ένα πλήθος.
Άκου· η Νίκη φορεί δυο φτερούγες χρυσές
και πετά· το ίδιο κι ο Έρωτας κάνει·
για την Ίριδα ο Όμηρος έλεγε πως
είναι σαν περιστέρα που τρέμει.
- 615 [576]** ΕΥ. Μα κι ο Δίας με βροντές φτερωτό κεραυνό
καταπάνω μας μήπως δε ρίχνει;
ΧΟ^κ Αλλ' αν οι άνθρωποι ωστόσο στο νόημα δεν μπουν,
μόνο κρίνουν πως είμαστε νούλες,
κι ότι του Όλυμπου οι κάτοικοι, αυτοί 'ναι θεοί;
- ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ** ΠΕΙ. Να σκωθούν τότε σύννεφο πρέπει
σπορολόγοι σπουργίτες, κι αμέσως να παν
στα χωράφια, να φάνε τους σπόρους·
κι αν μπορεί τότε η Δήμητρα, ας πάει, και σ' αυτούς
που πεινούν ας μοιράσει σιτάρι.
- ΕΥ. Ούτε καν θα θελήσει, καλέ· θα τη δεις
620 [581] να τους βρίσκει ένα πλήθος προφάσεις.
ΠΕΙ. Στα ζευγάρια τους πάλι που οργώνουν τη γη
και στα πρόβατα πάνω οι κοράκοι
να ριχτούνε να βγάλουν τα μάτια τους· μια
δοκιμή, για να δουν τι μπορείτε·
κι ο Απόλλωνας, που είναι γιατρός και μισθό
κιάλας παίρνει, αν μπορεί, ας τα γιατρέψει.
- ΕΥ. Μη βιαστείτε σ' αυτό· περιμένετε πριν,
να πουλήσω τα δυο μου βοδάκια.
- Η ΑΝΤΑΜΟΙΒΗ** ΠΕΙ. Μα αν εσένα πιστέψουν θεό και ζωή,
625 [586] και σε πουν Κρόνο, Γη, Ποσειδώνα,
όλα τότε σ' αυτούς θα δοθούν τ' αγαθά.
ΧΟ^κ Λέγε μου έν' απ' αυτά τ' αγαθά τους.
ΠΕΙ. Να το πρώτο αγαθό: δε θα τρώνε όπως πριν
τους βλαστούς των κλημάτων οι ακρίδες·
ένας λόχος θα ορμά κουκουβάγιες, μαζί
και πετρίτες, και λιώμα οι ακρίδες.
Άλλο: δε θα χαλούν όπως πριν, δε θα τρων
τις συκιές τα μυγάκια κι οι σκνίπες·
θα χιμά ένα μπουλούκι από τσίχλες, κι ευθύς
630 [591] ξεπαστρεύεται κάθε ζουζούνι.
- ΧΟ^κ Ναι, μα οι άνθρωποι, ξέρεις, τα πλούτη αγαπούν·
από πού θα τους δίνουμε πλούτη;
ΠΕΙ. Θα ρωτούνε πουλιά μαντικά, να τους λεν
πού θα βρούνε καλά μεταλλεία·
και για εμπόρια που κέρδη να δώσουν μπορούν

- 620** ένα πλήθος προφάσεις: Θα μπορεί, π.χ., να επικαλείται την ξηρασία ή τη βαρυχειμωνιά.
- 621-2** οι κοράχοι... τα μάτια: Αναφέρεται ότι αυτό συμβαίνει κάποτε και στην πραγματικότητα.
- 623-4** ο Απόλλωνας... παίρνει: *ιατρός* και *μάντις* —κάποτε *ιατρόμαντις*— είναι δύο από τις πιο συνηθισμένες προσωνομίες του θεού. Εισπράττει μισθό (προσφορές, θυσίες), όπως οι δημόσιοι γιατροί, που αμείβονταν αδρά από τις πόλεις.

Ψηφιδωτό με απεικόνιση φτερωτής
Νίκης που στεφανώνει φτερωτό Έρωτα.
(Λάρισα, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

- 625** Κρόνος: Ο Κρόνος ήταν γιος του Ουρανού και πατέρας του Δία. Εκθρόνισε τον Ουρανό και εκθρονίστηκε από τον Δία. Για τους αρχαίους η εποχή του Κρόνου ήταν η χρυσή εποχή, ο χαμένος παράδεισος.
- 629** τις συκιές: Τα ξερά σύκα της Αττικής ήταν φημισμένα. Ένας κωμικός τα χαρακτηρίζει «το έμβλημα της Αθήνας».
- 632** πουλιά μαντικά: Η αντίληψη ότι κάποια πουλιά είναι προικισμένα με «μαντικές» ικανότητες είναι ευρύτατα διαδεδομένη. Η ίδια η λέξη «οιονός», που σημαίνει (καλό ή κακό) σημάδι, αρχικά σήμαινε «πουλί».

- τα πουλιά θα μιλούνε στο μάντη·
και κανείς ναυτικός δε θα χάνεται πια.
- ΧΟΚ Δε θα χάνεται; πώς; ξήγησέ μας.
- ΠΕΙ. Να: για κάθε ταξίδι πουλί μαντικό
635 [596] θα ρωτά κι απ' αυτό θα μαθαίνει:
«Σε ταξίδι μην πας, θα χαλάσει ο καιρός.»
«Τώρα αρμένιζε, κέρδητα θα 'χεις.»
- ΕΥ. Αγοράζω μια σκούνα, παιδιά· ναυτικός
γίνομαι· έχετε γεια, σας αφήνω.
- ΠΕΙ. Και θα δείχνουν ακόμα σ' αυτούς τους παλιούς
θησαυρούς που 'χαν άνθρωποι θάψει
σε άλλα χρόνια· τους ξέρουν καλά τα πουλιά·
δεν ακούτε τον κόσμο που λέει
640 [601] «Μοναχά ένα πουλί να γνωρίζει μπορεί
τα κρυμμέν' αγαθά μου πού τα 'χω.»
- ΕΥ. Βρε παιδιά μου, τη σκούνα πουλώ, ένα τσαπί
θ' αγοράσω σταμνιά να ξεθάβω.
- ΧΟΚ Την υγεία την κρατούν οι θεοί· πώς μπορούν
να τη δίνουν πουλιά στους ανθρώπους;
- ΠΕΙ. Καλοπέραση αν θα 'χουν, δε θα 'ναι αρκετή
τούτο υγεία; Και βέβαια· να ξέρεις
πως κανένας ποτέ την υγεία δεν μπορεί
να χαρεί, η καλοπέραση αν λείπει.
- ΧΟΚ Στα βαθιά γερατειά πώς θα φτάνουν; κι αυτά
645 [606] φυλαγμένα στον Όλυμπο μένουν.
Μήπως οι άνθρωποι πια θα πεθαίνουν παιδιά;
- ΠΕΙ. Μπα· κάθε άλλο· τρακόσια χρονάκια
στους θνητούς τα πουλιά θα προσθέτουν.
- ΧΟΚ Και πού
θα τα βρίσκουνε;
- ΠΕΙ. Πού; Στον εαυτό τους.
Πέντε ανθρώπων γενιές ζει, καλέ, η φωνακλού
η κουρούνα· δεν το 'χεις ακούσει;
- ΕΥ. Μωρέ αξίζζουν, αλήθεια, απ' το Δία πιο πολύ
τα πουλιά να 'ναι αφέντες του κόσμου.
- 650 [611] ΠΕΙ. Πιο πολύ; φυσικά· και πολύ πιο πολύ.
Πρώτα πρώτα, δε θα 'χουμε ανάγκη ναούς
μαρμαρένιους να χτίζουμε τώρα γι' αυτά
και γι' ασφάλεια να βάζουμε θύρες χρυσές·
σε πουρνάρια από κάτω και θάμνα θα ζουν.
655 [6167] Τα τρανά, τα σεβάσμια πουλιά για ναό
θα 'χουν πάλι μια ελιά.
Κι έτσι πια δε θα τρέχουμ' εμείς στους Δελφούς

- 633-4** **καλά μεταλλεία... εμπόρια και κέρδη να δώσουν μπορούν:** Η εξόρυξη μεταλλευμάτων και το θαλάσσιο εμπόριο ήταν δύο ιδιαίτερα επικερδείς δραστηριότητες, οι οποίες όμως εγκυμονούσαν μεγάλους κινδύνους. Λόγω του υψηλού κινδύνου, η προσφυγή στους μάντεις πρέπει να ήταν συνηθισμένη.
- 636** Οι απαντήσεις των μαντείων —όπως άλλωστε και οι ερωτήσεις— ήταν συχνά λακωνικές.
- 645** **Στα βαθιά γερατειά:** Πλούτη, υγεία και μακροζωία είναι τα μέγιστα αγαθά. Οι άνθρωποι, αν αναγνώριζαν την εξουσία των πουλιών, θα κέρδιζαν πολλά και σπουδαία αγαθά. Ένα από τα σπουδαιότερα είναι η μακροζωία που θα αποκτούσαν από την εξομοίωσή τους με αυτά: η διαφορά στα χρόνια ζωής μεταξύ ανθρώπων και πουλιών θα εξαλειφόταν, εφόσον οι δύο ομάδες θα συναποτελούσαν ενιαίο σύνολο.
- 648** **Πέντε... η κουρούνα:** Ο Αριστοφάνης παραλλάσσει στίχο του Ησιόδου, όπου αναφέρεται ότι η κουρούνα ζει εννέα γενεές. Θυμίζουμε το νεοελληνικό «κορακοζώητος».

Το αντίπνιγος (στ. 650-664)

- 650-64** Και με καθαρά οικονομικά κριτήρια συμφέρει να είναι τα πουλιά θεοί.

*«Και θα δείχνουν ακόμα σ' αυτούς τους παλιούς /
θησαυρούς που 'χουν άνθρωποι θάψει.» (Ορν. 638).*

- 660 [622] ή στον Άμμωνα, εκεί να θυσιάζουμε· να
κουμαριές κι αγριελιές! Θα στεκόμαστε αυτού
και, κρατώντας κριθάρι και στάρι, ψηλά
τα δυο χέρια σηκώνοντας, μια προσευχή
θα τους λέμε, αγαθά να χαρίζουν σ' εμάς
και για λίγα σφυριά που θα ρίχνουμε, ευθύς
θα μας δίνουν αυτό που ζητούμε.
- 665 [627] Η ΜΕΤΑΣΤΡΟΦΗ
- ΟΙ ΡΟΛΟΙ ΧΟΪ Ω σ' εμένανε πρώτα πολύ μισητέ
και παμφίλτατε γέροντα τώρα,
απ' τη γνώμη σου, θέλοντας, ούτε στιγμή
δε θα φύγω· κοντά σου θα μένω.
- ΧΟ. Με ξεσήκωσαν τα λόγια σου
και φοβέρες ξεστομίζω
κι όρκο εγώ μεγάλο κάνω.
- 670 [631] Με λόγια αν τάξεις γκαρδιακά
πως δίκαια, τίμια κι άδολα
με μια καρδιά μαζί μ' εμάς
θα πολεμήσεις τους θεούς,
δε θα χαρούν πολύν καιρό
το σκήπτρο που μας άρπαξαν.
- 675 [636] ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΧΟΪ Σ' όσα χρειάζεται δύναμη, ξέρε το αυτά
πως τα παίρνουμε απάνω μας όλα·
όσα θέλουνε γνώση και σκέψη, δουλειά
πια δικιά σου· σ' εσέ τ' αναθέτω.

Ο διαπρεπής Γερμανός φιλόλογος Ρούντολφ Κάσελ (Rudolf Kassel), ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου της Κολωνίας. Σε συνεργασία με τον Άγγλο φιλόλογο Κόλιν Όστιν (Colin Austin) εκδίδουν από το 1983 σε μια μνημειώδη έκδοση ό,τι έχει σωθεί από τους αρχαίους Έλληνες κωμικούς (ακέραια έργα και αποσπάσματα). Έως σήμερα έχουν εκδοθεί οκτώ ογκώδεις τόμοι.

- 658** **στον Άμμωνα:** Στο ονομαστό μαντείο του αιγυπτιακού θεού Άμμωνος (τον οποίο οι Έλληνες ταύτιζαν με τον Δία) στη Λιβύη. Είναι περίπου σαν να λέει «στην άκρη του κόσμου».

Η σφραγίδα (στ. 665-677)

- 666** Ο χορός υπογραμμίζει την αντίθεση ανάμεσα στα πουλιά (δύναμη) και στον Πεισέταιρο (διανοητικές ικανότητες). Με τον τρόπο αυτό υποδηλώνεται και η βαθύτερη αντίθεση ανάμεσα στη φύση και στον πολιτισμό.
- 671** **δίκαια... κι άδολα:** Και οι δύο όροι απαντούν συχνά σε κείμενα συνθηκών ανάμεσα σε πόλεις. Ειδικά ο δεύτερος ταιριάζει εδώ ιδιαίτερα για δύο λόγους: αφενός επειδή για τα πουλιά ο άνθρωπος είναι «δολερό πλάσμα» (στ. 488-9), αφετέρου επειδή τα πουλιά τα έπιαναν κυρίως με δόλο.
- 676-7** **δύναμη:** Πόσο δυναμικά ξέρει να αντιδρά ο χορός το είδαμε στην Πολεμική σκηνή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΑΣΚΗΣΕΙΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ IV (ΣΤ. 577-677)

- 22.** Ποια από τις προσφορές ή τις θυσίες που προτείνονται για τα πουλιά (στ. 604-8) είναι, κατά την άποψή σας, η πιο κωμική; Από ποιες συγκεκριμένες λεπτομέρειες παράγεται αυτή η αυξημένη κωμικότητα;
- 23.** Να περιγράψετε τον ρόλο του χορού στο Αντεπίρρημα.
- 24.** Με οδηγό την εισαγωγική παράγραφο στην ενότητα «Το αντεπίρρημα», γράψτε για καθεμιά από τις γενικές έννοιες της παραγράφου (π.χ. «συγκεκριμένα σημεία του σχεδίου», «ενέργειες που θα πλήξουν τους θεούς» κτλ.) τα συγκεκριμένα στοιχεία, όπως αυτά προκύπτουν από το κείμενο του Αντεπιρρήματος.
- 25.** Ο Ευελπίδης έχει τα χαρακτηριστικά ενός συγκεκριμένου, σχεδόν τυπικού προσώπου της αριστοφανικής κωμωδίας, του λεγόμενου *βωμολόχου* (η λέξη *βωμολόχος* [*βωμός* + *λοχάω* = *ενεδρεύω*] δήλωνε αρχικά αυτόν που παραμόνευε κοντά στους βωμούς για να του δώσουν ή να αρπάξει κάτι από τα προσφερόμενα). Αφού διαβάσετε με προσοχή τις παρεμβάσεις του Ευελπίδη στο Επίρρημα και το Αντεπίρρημα, να γράψετε ένα σύντομο κείμενο στο οποίο θα επισημαίνονται τα βασικά χαρακτηριστικά του (Ευελπίδη-)βωμολόχου.
- 26.** Σε ποια σημεία οι υποκριτές ή ο χορός καταργούν τη θεατρική ψευδαίσθηση και μιλούν όχι ως χαρακτήρες του έργου αλλά ως συντελεστές της παράστασης, απευθυνόμενοι στο κοινό ή αναφερόμενοι σ' αυτό;
- 27.** Δέκα μαθητές αναλαμβάνουν τον ρόλο κριτικής επιτροπής. Οι υπόλοιποι χωρίζονται σε ολιγομελείς ομάδες. Κάθε ομάδα γράφει ένα σύντομο θεατρικό διάλογο (περίπου 3 σελίδες) για μια συγκεκριμένη (κωμική) κατάσταση που η ίδια θα επιλέξει. Οι διάλογοι παρουσιάζονται στην τάξη και η επιτροπή απονέμει τρία βραβεία. Οι κριτές, κατά τη γραπτή ή προφορική διατύπωση της κρίσης τους, πρέπει να αξιοποιήσουν το περιεχόμενο της θεματικής ενότητας «Κριτική αποτίμηση θεμάτων» του βιβλίου τους για την ελληνική γλώσσα.
- 28.** Στο μάθημα της Βιολογίας θα μάθετε φέτος για τις βασικές αρχές της εξέλιξης των ζωντανών οργανισμών και του ανθρώπου. Στους *Όρνιθες*, αντίθετα, διαβάσετε τη φανταστική «εξέλιξη» που περιγράφει ο Πεισέταιρος και η οποία αρχίζει με την κυριαρχία των πουλιών πάνω σε θεούς και ανθρώπους. Συζητήστε μέσα στην τάξη για τη ριζικά διαφορετική θεώρηση του κόσμου από την επιστήμη και από τη λογοτεχνία.

- 680 [641/2] ΤΣΑ. Καιρός δεν είναι για ύπνο, δεν είν' ώρα
για αναβολές νικίειες· θέλει δράση
άμεση. Ελάτε, πρώτα πρώτα μπειτε
μες στη φωλιά μου, μες στα φρύγανά της
και στα ξερόκλαδά της, όπως είναι·
και πέστε μου τα ονόματά σας.
- 685 [645] ΠΕΙ. Πράμα
εύκολο αυτό. Πεισέταιρο με λένε·
το φίλο μου, Ευελπίδη, απ' τα Κριώα.
- ΤΣΑ. Χαίρετε και οι δυο σας.
- ΠΕΙ. Χαιρόμαστε.
- ΤΣΑ. Εμπρός, λοιπόν, κοπιάστε.
- ΠΕΙ. Πάμε· πέρνα
πρώτος, το δρόμο να μας δείξεις.
- ΤΣΑ. Έλα.
- 690 [650] ΠΕΙ. Άκου· έλα πίσω· εξήγησέ μας κάτι·
εσείς είστε πετούμενα, εμείς όχι·
πώς το λοιπόν θα ζήσουμε μαζί σας;
- ΤΣΑ. Ωραία.
- ΠΕΙ. Μα βλέπεις στους αισώπειους μύθους
πώς μια αλεπού πήγε παρέα να κάνει
μ' έναν αϊτό και τι ξινό της βγήκε.
- 695 [654] ΤΣΑ. Α, μη φοβάστε· υπάρχει μια ριζούλα,
που βγάζετε φτερά, μόλις τη φάτε.
- ΠΕΙ. Μπρος τότε.
- Εσείς, Μανόδωρε, Ξανθία,
τα στρώματα στους ώμους σας, και μέσα.
- ΧΟ^κ Άκου εσύ· σου μιλώ.
- ΤΣΑ. Τι με θέλεις;
- ΧΟ^κ Αυτούς
πάρ' τους μέσα και βάλ' τους να φάνε·
μα η γλυκόφωνη αηδόνα σου, αυτή που μαζί
με τις Μούσες κυλάει η λαλιά της,
πες να βγει και να μείνει κοντά μας εδώ,
να γλεντήσουμε λίγο μαζί της.
- 700 [659] ΠΕΙ. Ναι, κάμε τους, αλήθεια, αυτή τη χάρη·
φώναξε το πουλί να βγει απ' τα θάμνα·
- ΕΥ. Αχ, να χαρείς, πες του να βγει, να δούμε
κι εμείς οι δυο λιγάκι την αηδόνα.
- 705 [664] ΤΣΑ. Αφού το επιθυμείτε, ας γίνει. Πρόκνη!
Για πρόβαλ' έξω να σε δουν οι ξένοι.

ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ (στ. 678-716)

(ΤΣΑΛΑΠΕΤΕΙΝΟΣ – ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΚΟΡΥΦΑΙΟΣ – ΕΥΕΛΠΙΔΗΣ)

**Καθυστερημένες συστάσεις • Σημαίνοντα ονόματα • Απόσυρση υποκριτών
• Πρώτη «γυναικεία» εμφάνιση • Πειράγματα**

- 679** αναβολές νικίειες: Αιχμή για τη γνωστή αναποφασιστικότητα του Νικία (βλ. στ. 396 σχόλ.).
- 680 κ.εξ.** Η απομάκρυνση όλων των υποκριτών από τη σκηνή αποτελεί προϋπόθεση για την Παράβαση, στη διάρκεια της οποίας μόνο ο χορός βρίσκεται στον σκηνικό χώρο (στην ορχήστρα). Ο Τσαλαπετεινός δεν θα εμφανιστεί ξανά μετά την Παράβαση.
- 684-5** **Πεισέταιρο... Ευελπίδη:** Ο Αριστοφάνης συχνά επινοεί ή επιλέγει για τους πρωταγωνιστές του ονόματα που εκφράζουν τη βασική τους ιδιότητα. Για τον Πεισέταιρο αυτή είναι η ικανότητα να πείθει (τον σύντροφο, τον εταίρο ή τους εταίρους), για τον Ευελπίδη η χαρακτηριστική αθηναϊκή αισιοδοξία. Το κοινό τώρα για πρώτη φορά ακούει τα ονόματα των δύο ξένων. **τα Κριώα:** Ένας από τους περίπου 135 δήμους της Αττικής.
- 692-4** Όταν ο αετός αθέτησε τη συμφωνία που είχαν κάνει και έφαγε τα μικρά της αλεπούς, εκείνη, επειδή δεν είχε φτερά, δεν μπορούσε να πάρει εκδίκηση με τις δικές της δυνάμεις.
- 695** Με το απροσδόκητο αυτό τέχνασμα αίρεται εν μέρει η διαφορά μεταξύ ανθρώπων και πουλιών και προκύπτει επιφανειακή ομοιότητα.
- 697** **Μανόδωρε, Ξανθία:** Βλ. στ. 469 σχόλ. Ο Μανόδωρος στον στ. 1369 ονομάζεται Μάνης (Μάνης ονομαζόταν φρυγικός θεός). Ξανθίας (ξανθομάλλης) είναι το πιο συνηθισμένο όνομα δούλου στον Αριστοφάνη.
- 707** Μετά τον στ. 707 βγαίνει από το εσωτερικό της σκηνής ο υποκριτής που υποδύεται την Αηδόνα (βουβό πρόσωπο). Έχει στο στόμα του τον διπλό αυλό (στ. 713 «*δυο σούβλες*»), ενώ πρέπει να φοράει και προσωπίο πουλιού. Προσποιείται ότι παίζει τον αυλό, στην πραγματικότητα όμως παίζει ο επαγγελματίας αυλητής, που συνόδευε κάθε θεατρική παράσταση. Η Αηδόνα αποσυρόταν πιθανώς με το τέλος της Παράβασης.

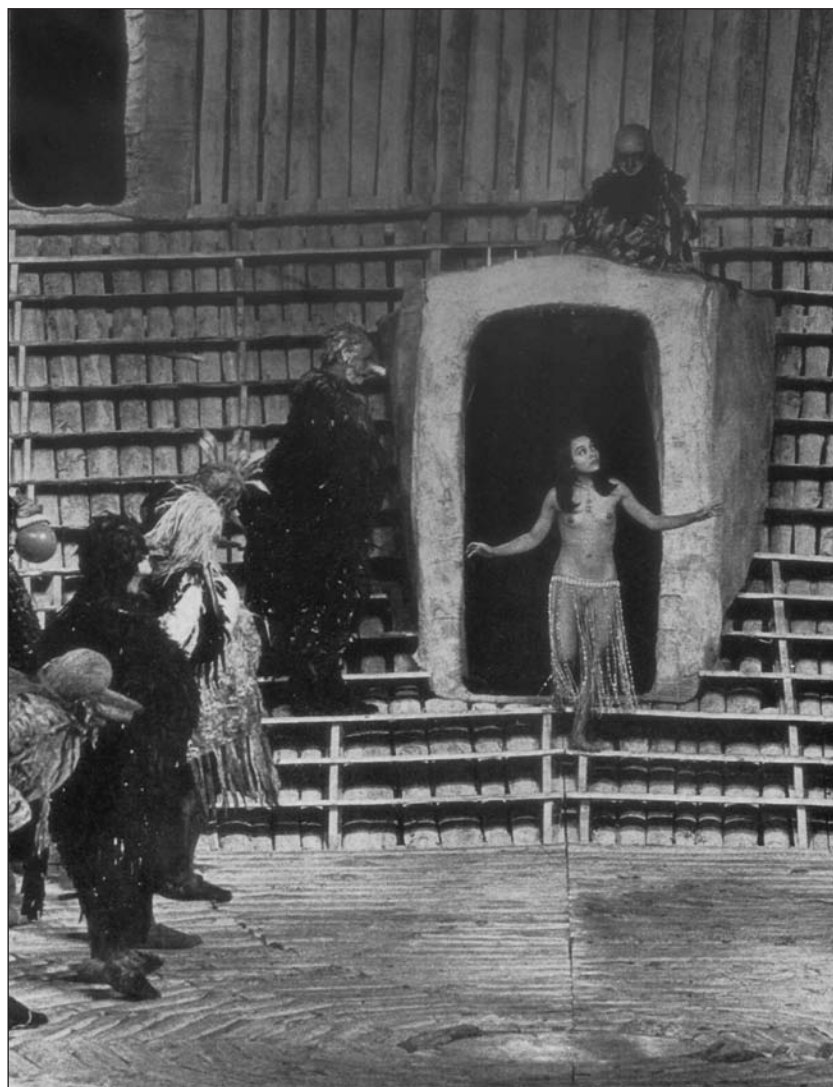

Ο Πεισέταιρος (Αντώνης Κατσαρής) και ο Ευελπίδης (Σπύρος Σταυρινίδης).
Θεατρικός Οργανισμός Κύπρου, 1994. (Σκηνοθεσία: Εύης Γαβριηλίδης.)
[Φωτογρ.: Αρχείο Θεατρικού Μουσείου.]

- ΠΕΙ. Ω θεέ μου, θεέ μου, τι όμορφο πουλάκι!
Τι τρυφερό και τι λευκό!
- ΕΥ. Βρε, ξέρεις
710 [669] πώς θα μ' ευχαριστούσε, αν το βουτούσα;
- ΠΕΙ. Και τι χρυσαφικά, σαν κοπελίτσα!
- ΕΥ. Ω, θα μπορούσα, λέω, να τη φιλήσω.
- ΠΕΙ. Βρε φουκαρά, έχει μύτη σα δυο σούβλες.
- ΕΥ. Της βγάζω απ' το κεφάλι εγώ το τσόφλιο,
715 [674] σαν απ' τ' αβγό, και τότε τη φιλάω.
- ΤΣΑ. Πάμε.
- ΠΕΙ. Έμπα πρώτος, και καλή να 'ν' η ώρα.

ΜΕΤΑΒΑΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

Σκηνή από παράσταση των *Ορνίθων* στο Γερμανικό θέατρο της Τυβίγγης, 1969.
(Σκηνοθεσία: Γκίντερ Φλεκάιζεν.)

- 709 **Τι τρυφερό και τι λευκό:** Οι χαρακτηρισμοί ταιριάζουν πιο πολύ σε γυναίκα παρά σε πουλί, και μά-
λιστα αηδόνι.

ΟΡΝΙΘΕΣ

ΑΣ ΗΧΗΣΕΙ
Ο ΑΥΛΟΣ

ΧΟ. Αηδόνα, αηδόνα καστανή,
ω λατρευτή, που σαν εσέ
δεν αγαπούμε άλλο πουλί,
720 [678] συντρόφισσά μας στη βοσκή
και σε όλα τα τραγούδια μας,
φάνηκες, ήρθες, σε είδαμε,
με τη λαλιά σου τη γλυκιά.
725 [683/4] Ω εσύ, που με ήχους εαρινούς
παίζεις αυλό μελωδικό,
στους αναπαίστους κάμε αρχή.

KOMMATION

Μακέτα του Γιάννη Τσαρούχη
για τα κοστούμια του χορού
των *Ορνίθων*.
Θέατρο Τέχνης, 1959.
(Σκηνοθεσία: Κάρολος Κουν.)

Η ΠΑΡΑΒΑΣΗ (στ. 717-842)

(ΧΟΡΟΣ)

- Χορός • Επιρρηματική δομή • Αποστροφή προς το κοινό**
• Χαρακτηριστικό της Αρχαίας Κωμωδίας • Ησιοδίζουσα κοσμογονία
• Ορνιθοκρατία • Πλεονεκτήματα από την πτέρωση

Στην Παράβαση ο χορός στρέφεται προς τους θεατές, προχωρεί προς το μέρος τους (παραβαίνει → παράβασις) και είτε ως δραματικός χαρακτήρας είτε ως κωμικός χορός μιλάει, για λογαριασμό του ή εξ ονόματος του ποιητή, για θέματα που συνδέονται με την υπόθεση του έργου και τον ρόλο του, με την τέχνη του κωμικού και το θέατρο ή με την επικαιρότητα.

Στην πλήρη μορφή της η Παράβαση απαρτίζεται από επτά μέρη, που διαφοροποιούνται ως προς το μέτρο, το περιεχόμενο ή τον τρόπο εκφοράς. (Λεπτομέρειες στον πίνακα, με συγκεκριμένα στοιχεία για την Παράβαση των Ορνίθων.)

ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ ΜΕΡΗ	ΕΚΤΑΣΗ (ΣΤΙΧΟΙ)	ΜΕΤΡΟ	ΕΚΦΟΡΑ
1) κομμάτιον (717-26)	[10]	λυρικά ¹ (ιαμβικό) ²	τραγούδι
2) κυρίως παράβαση ή ανάπαιστοι (727-64)	[38]	αναπ. ³ 22 συλλ.	απαγγελία
3) πνίγος (765-78)	[14]	αναπ. 12 συλλ.	απαγγελία
4) ωδή (779-94)	[16]	λυρικά	τραγούδι
5) επίρρημα (795-810)	[16]	τροχ. ⁴ 15σύλλ.	απαγγελία
6) αντωδή (811-26)	[16]	λυρικά	τραγούδι
7) αντεπίρρημα (827-42)	[16]	τροχ. 15σύλλ.	απαγγελία

Σημειώσεις: 1. Στο πρωτότυπο. 2. Στη μετάφραση. Τα μέρη που τραγουδιούνται τραγουδιούνται από τον χορό, τα μέρη που απαγγέλλονται απαγγέλλονται από τον κορυφαίο. 3. Αναπ. = ανάπαιστος ή αναπαιστικός. 4. Τροχ. = τροχαϊκός.

Θεματικά τα τρία πρώτα μέρη συγκροτούν συνήθως μία ενότητα. Το Κομμάτιον (κατά γράμμα: μικρό κομμάτι) συνδέει με τα προηγούμενα και εισάγει στα επόμενα. Στην κυρίως Παράβαση και στο Πνίγος ο χορός άλλοτε μιλάει ως κωμικός χορός —αυτό συμβαίνει στα έργα πριν από τους Όρνιθες— και άλλοτε ως δραματικός χαρακτήρας, όπως συμβαίνει στους Όρνιθες. Εδώ ο χορός, που έχει ενστερνιστεί τις απόψεις του Πεισέταιρου, διευρύνει την επιχειρηματολογία του κωμικού ήρωα. Η Ωδή και η Αντωδή κατά κανόνα είναι ύμνοι: ο χορός απευθύνεται ευθέως ή εμμέσως σε κάποιους θεούς, όχι στους θεατές. Στο Επίρρημα και στο Αντεπίρρημα, που συχνά έχουν διαφορετικό περιεχόμενο, ο χορός μιλάει συνήθως ως δραματικός χαρακτήρας.

Ο Αγώνας και η Παράβαση, που μοιάζει με τον Αγώνα ως προς την επιρρηματική δομή (εναλλαγή αδόμενων και απαγγελλόμενων μερών), διαφέρει όμως από αυτόν επειδή εκφέρεται αποκλειστικά από τον χορό, είναι τα δύο πιο χαρακτηριστικά δομικά στοιχεία της αριστοφανικής κωμωδίας του 5ου αιώνα.

Το κομμάτιον (στ. 717-726)

724 εαρινούς: Το κελάδημα του αηδονιού το συνέδεαν με την άνοιξη.

726 Ο χορός καλεί την Αηδόνα —στην πραγματικότητα τον αυλητή— να συνοδεύσει με τον αυλό τους αναπαίστους, δηλαδή την κυρίως Παράβαση και το Πνίγος.

ΟΙ
ΕΦΗΜΕΡΟΙ
ΑΝΘΡΩΠΟΙ
- ΤΑ
ΑΘΑΝΑΤΑ
ΠΟΥΛΙΑ

730 [688]

Η ΔΙΚΗ ΤΟΥΣ
ΑΛΗΘΕΙΑ

735 [692]

740 [698]

ΕΝ ΑΡΧΗ
ΗΞΑΝ ΤΑ
ΠΟΥΛΙΑ

745 [703/4]

Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ
ΑΠΟ ΤΟΝ
ΕΡΩΤΑ - ΟΙ
ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ

ΧΟΚ Σκοτεινόζωο ανθρώπινο γένος εσύ,
με των φύλλων παρόμοιο τη φύτρα,
λασποζύμωτα ανήμπορα πλάσματα, σκιές
και φαντάσματα κούφια ειδώλων,
όντα εφήμερα, δίχως φτερούγες, θνητοί
καχορίζικοι, εικόνες ονειρών,
για προσέξτε κι ακούστε τ' αθάνατα εμάς,
πόχουμε ύπαρξη αιώνια στον κόσμο
κι είμαστε όντα του αιθέρα, χωρίς γερατειά
και με σκέψεις αθάνατες· κι έτσι,
από μας αφού μάθετε πια τα σωστά
για τα ουράνια ζητήματα, κι όλη
την αλήθεια γνωρίσετε, ποια των πουλιών
είναι η φύση και πώς έχουν γίνει
τα ποτάμια και το Έρεβος, Χάος και θεοί,
να φωνάξετε «Πρόδικε, σκάσε!»
Στην αρχή υπήρχε Νύχτα και Χάος μοναχά,
πλατύς Τάρταρος κι Έρεβος μαύρο·
ούτε αέρας υπήρχε ούτε γη ή ουρανός·
τότε μέσα στου Ερέβους τον κόρφο
τον απέραντο, έν' άσπορο αυγό στην αρχή
η μαυροφτέρουγη Νύχτα γεννάει·
κι όταν ήρθε ο καιρός, απ' τ' αυγό ο ποθητός
πρόβαλε Έρωτας· είχε στις πλάτες
δυο φτερούγες που αστράφταν χρυσές, και γοργά
στο στροβίλισμα επέτα του ανέμου.
Με το Χάος, που κι αυτό φτερωτό ήταν, κρυφά
μες στον Τάρταρο ο Έρωτας σμίγει,
και το γένος μας έτσι ξεκλώσθησε· αυτό
μες στο φως πρωτανέβασε κιόλας.
Αθανάτων φυλή δεν υπήρχε, ώσπου πια
σμίξιμο έφερε ο Έρωτας σε όλα·
κι όπως έσμιγε το 'να με τ' άλλο, ουρανός,
γη και θάλασσα γίνηκαν, κι όλων
των μακάριων αθάνατων θεών η φυλή.
Πιο παλιά λοιπόν είμαστε απ' όλους
τους μακάριους θεούς. Κι ότι του Έρωτα εμείς
γέννημα είμαστε, πλήθος υπάρχουν
αποδείξεις· πετούμε κι εμείς σαν αυτόν
και μ' αυτούς που αγαπούν πάντα πάμε·
κάποιο πρόσωπο, ας πούμε, κάνει όρκο, μακριά
πια να μείνει απ' αυτόν που το θέλει,
μα για δώρο τού στέλνει πουλί ο εραστής,

ΚΥΡΙΩΣ
ΠΑΡΑΒΑΣΗ
Η
ΑΝΑΠΑΙΣΤΟΙ

Η κυρίως παράβαση ή οι ανάπαιστοι (στ. 727-764)

- 727-31** Με λεκτικό και εικόνες που προέρχονται κυρίως από το έπος ή ηχούν επικές, οι άνθρωποι περιγράφονται ως αξιοθρήνητα, αδύναμα και εφήμερα πλάσματα, σε αντίθεση με τα πουλιά, στα οποία αποδίδονται ιδιότητες που παραδοσιακά χαρακτήριζαν τους θεούς (αθάνατα, αιώνια, αγέραστα, με σκέψεις αθάνατες).
- 727** Ίσως η πιο γνωστή ομηρική παρομοίωση (*Ιλιάδα* Z 146-9).
- 728** **λασποζύμωτα:** Η αντίληψη ότι οι άνθρωποι έχουν πλαστεί από πηλό είναι διαδεδομένη σε πολλούς λαούς. Στην αρχαία Ελλάδα τη συναντάμε πρώτη φορά εδώ.
- 729** **δίχως φτερούγες:** Είναι ο μόνος από τους χαρακτηρισμούς με τους οποίους περιγράφονται οι άνθρωποι που δεν απαντά πριν από τους *Όρνιθες*. Έχει συντελεστεί πια οριστικά η μεταβολή σε σχέση με τις αρχικές αντιλήψεις των πουλιών για τους ανθρώπους και για τη δική τους θέση.
- 732** **για τα ουράνια ζητήματα** (αρχ. *περί τῶν μετεώρων*): Τα πουλιά (που πετούν ψηλά!) μπορούν να μιλήσουν με εγκυρότητα για αστρονομικά και μετεωρολογικά φαινόμενα (αρχ. *τὰ μετέωρα*). Το στερεότυπο του διανοούμενου της εποχής περιλάμβανε και την ενασχόληση με τα *μετέωρα*. Οι απλοί άνθρωποι πρέπει να αντιμετωπίζουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητα με καχυποψία, επειδή υπονόμει παραδοσιακές αντιλήψεις για τους θεούς και τη θρησκεία.
- 734** **Έρεβος:** Το αρχέγονο σκοτάδι. **Χάος:** Το κενό που υπήρχε πριν υπάρξει οτιδήποτε. **Πρόδικε:** Ο Πρόδικος ήταν σημαντικός σοφιστής με ποικίλα ενδιαφέροντα. Την ονομαστική αναφορά την οφείλει μάλλον στις νεωτερικές απόψεις του για τους θεούς, που τους θεωρούσε επινόηση των ανθρώπων. Οι παλαιοί —φέρεται να δίδασκε— πίστεψαν ως θεούς τον ήλιο, τη σελήνη, τα ποτάμια και γενικά ό,τι ωφελούσε τη ζωή (το ψωμί, το κρασί κ.ά.).
- 735-44** Με βασικό πρότυπο τη *Θεογονία* του Ησίοδου (ποίημα που μιλάει για τη γένεση των θεών και τη δημιουργία του κόσμου) και στοιχεία από άλλες κοσμογονίες, ο Αριστοφάνης συνθέτει τη νέα θεογονία-κοσμογονία από τη σκοπιά των πουλιών. Το ύφος είναι το καθιερωμένο για το κοσμογονικό είδος επικό ύφος.
- 735** **Τάρταρος:** Το κατώτατο και το πιο σκοτεινό σημείο του σύμπαντος.
- 737** **αυγό:** Το στοιχείο αυτό δεν απαντά στον Ησίοδο, κατέχει όμως εξέχουσα θέση σε άλλες κοσμογονίες και προέρχεται τελικά από κοσμογονίες της Εγγύς Ανατολής.
- 740** **φτερωτό:** Μόνο εδώ το Χάος παρουσιάζεται φτερωτό.
- 748** **δώρο:** Πουλιά, ιδίως κοκόρια, εμφανίζονται συχνά ως ερωτικά δώρα σε αγγειογραφίες.

Πήλινο ειδώλιο Έρωτα που κρατάει κοκόρι.
(Πειραιάς, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

750 [708]

ΤΑ ΠΟΥΛΙΑ
ΠΡΟΣΦΕΡΟΥΝ
ΤΑ ΜΕΓΙΣΤΑ

χήνα, ορτύκι, τρυγόνι ή κοκόρι,
και του αλλάζει τη γνώμη· τρανή των πουλιών
για τον έρωτα η δύναμη, βλέπεις.
Και σ' εμάς τα πουλιά βρίσκουν πάντα οι θνητοί
κάθε πράμα σπουδαίο και μεγάλο.
Εμείς δείχνουμε πρώτα την κάθε εποχή,
πότε είν' άνοιξη, θέρος, χειμώνας·
όταν κράζοντας φεύγει από δω ο γερανός
για να πάει στη Λιβύη, λέει να σπέρνουν·
και το ναύτη ορμηλεύει «για κρέμασε πια
το τιμόνι και ρίξ' το στην ξάπλα»,
λέει στον κλέφτη «για φτιάσε ένα ρούχο, μωρέ,
να μην κρυώνεις και γδύνεις τον κόσμο».

755 [713]

Αλλ' αργότερα έν' άλλο πουλί μια εποχή
φανερώνει καινούρια, ο πετρίτης·
«ο ανοιξιάτικος κούρος να γίνει» θα πει
«των προβάτων». Σα δουν χελιδόνι,
τις χοντρές χειμωνιάτικες κάπες πουλούν
και λαφρύτερα ρούχα αγοράζουν.
Για σας Άμμωνας είμαστ' εμείς και Δελφοί
και Δωδώνη κι Απόλλωνας μάντης.
Για να πιάσετε μια όποια δουλειά, την αρχή
για να κάμετε σε ό,τι και να 'ναι
—αγορά, εμπόριο, γάμο, ταξίδι—, πουλιά
μαντικά θα ρωτήσετε πρώτα.

760 [718]

Τα πουλιά είν' οιωνοί και για τούτο οιωνό
λέτε κάθε σημάδι μαντείας·
κάθε αντάμωμα ή φτάρνισμα, κάθε φωνή,
κι ένα σούσουρο ακόμα τυχαίο,
κι ένας δούλος ή γάιδαρος, όλα για σας,
είν' οιωνοί, ναι, πουλιά μ' άλλα λόγια.
Ε, τι λες; Τα πουλιά φανερά στους θνητούς
απολλώνιο δεν είναι μαντείο;

765 [723]

ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟΙ
ΟΣΟΙ
ΠΙΣΤΕΨΟΥΝ

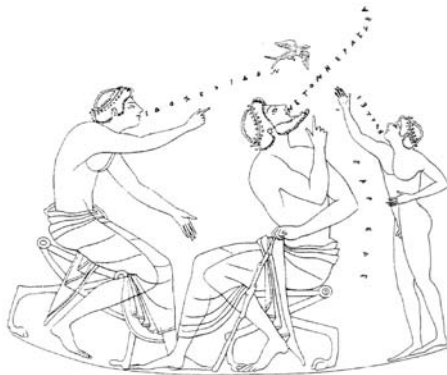
Όστε τώρα, αν πιστέψετε εμάς για θεούς,
Μούσες θα 'χετε ευθύς να σας δίνουν χρησμούς
με τον κάθε καιρό, με ζεστό, με ψυχρό,
με τη μέτρια την κάψα, με ανέμων πνοές·
κι ούτε δα θα το σκάμε ποτέ, στα ψηλά
σαν το Δία να καθόμαστε με όψη βαριά
μες στα σύννεφα· πάντα κοντά σας εμείς,
στα παιδιά σας, στα εγγόνια, στους ίδιους εσάς

ΠΙΝΙΓΟΣ

770 [728]

756 κούρος: κούρεμα.

- 750-1 Τα πουλιά αφογκράζονται τις αλλαγές στη φύση και μπορούν κατά κάποιον τρόπο να λειτουργήσουν ως γέφυρα επικοινωνίας ανάμεσα στον άνθρωπο και το φυσικό περιβάλλον.
- 752 **ο γερανός:** Οι γερανοί, στο ταξίδι τους από τον Βορρά προς την Αφρική, περνούν από την Ελλάδα το δεύτερο δεκαπενθήμερο του Οκτωβρίου.
- 753 Η ναυσιπλοΐα ουσιαστικά αναστελλόταν τους χειμερινούς μήνες.
- 758 Τα πουλιά αξίζουν για τη μαντική όσο τα τρία επιφανέστερα μαντεία της εποχής, του Άμμωνα (βλ. στ. 658 σχόλ.), του Απόλλωνα στους Δελφούς και του Δία στη Δωδώνη, μαζί με τον θεό της μαντικής.
- 759 Τα πουλιά «προειδοποιούν» τους ανθρώπους πριν από κρίσιμες αποφάσεις. Οι άνθρωποι οφείλουν να ανιχνεύουν τα «προειδοποιητικά» σήματα μέσα στον χρόνο.
- 761-3 Η αρχαία λέξη *ῥρνις* σημαίνει και «πουλί» και «οιωνός» (= καλό ή κακό σημάδι). Αυτή τη δισημία εκμεταλλεύεται ο Αριστοφάνης και μας αφήνει ανοιχτή τη δυνατότητα να βγάλουμε πουλί ακόμα και τον γάιδαρο!
- 762 **κάθε αντάμωμα:** Ιδίως το πρώτο πρωινό συναπάντημα με άνθρωπο ή ζώο. **φωνή:** Ανθρώπου ή ζώου. **σούσουρο... τυχαίο** (αρχ. *φήμη*): Κάτι που λέγεται και τυχαία αποκτά γι' αυτόν που το ακούει σημασία που δεν έχει γι' αυτόν που το λέει.
- 763 **δούλος:** Η πρώτη είσοδος στο σπίτι μπορούσε να εκληφθεί ως καλός ή κακός οιωνός (ποδαρικό). **γάιδαρος:** Τη φωνή του τη θεωρούσαν κακό σημάδι.

Έφηβος (αριστερά): «Δες, ένα χελιδόνι.» (*ιδού χελιδόν*).
 Αγόρι (δεξιά): «Να το!» (*αὐτή*). Άντρας (κέντρο):
 «Μα τον Ηρακλή, ήρθε η άνοιξη.» (*νή τὸν Ἡρακλέα, ἔαρ ἤδη*). Σχεδιαστική απόδοση από παράσταση σε αττική πελίκη. (Αγία Πετρούπολη, Μουσείο Ερμιτάζ.)

Το πνίγος (στ. 765-778)

Με καταγιστικό ρυθμό αναφέρονται τα οφέλη που θα έχουν οι άνθρωποι, αν πιστέψουν τα πουλιά για θεούς. Κάτω από οποιασδήποτε συνθήκες τα πουλιά εγγυώνται τη μουσική, τη μαντική και όλα τα αγαθά που χαρίζει ο κύκλος των εποχών, ενώ διαβεβαιώνουν ότι θα είναι δίπλα στους ανθρώπους και υπόσχονται να τους χαρίσουν, για τώρα και για πάντα, όλα εκείνα που δίνουν λάμψη και ομορφιά στη ζωή — ακόμα και του πουλιού το γάλα.

- 767 **με τον κάθε καιρό:** Κάτι που δεν συνέβαινε πάντα με τα γνωστά μαντεία. Το μαντείο των Δελφών, για παράδειγμα, δεν λειτουργούσε τους χειμερινούς μήνες.
- 771 Εδώ παίζει ιδιαίτερο ρόλο για τη λογική της κωμωδίας η έννοια του χώρου. Η μεγαλύτερη, σε σύγκριση με τους θεούς, εγγύτητα των πουλιών προς τους ανθρώπους αποτελεί προϋπόθεση για την ανθρώπινη ευτυχία.

775 [734] θα χαρίζουμε πλούτη και υγεία και ζωή,
νιάτα, ειρήνη, ξεφάντωμα, γέλια, χαρές,
του πουλιού θα σας δίνουμε ακόμα το γάλα.
Τόσο πλούσιοι θα γίνετε, τόσο πολλά
θα φορτώσουμε σ' όλους εσάς αγαθά,
που θα λέτε «τι ασήκωτο βάρος!».

780 [738] **ΥΜΝΟΣ
ΣΤΟΝ ΠΑΝΑ
ΚΑΙ ΤΗΝ
ΚΥΒΕΛΗ**
ΧΟ. Ω Μούσα του άλσους **ΩΔΗ**
τσιουτσίου τσιουτσίου τσιουτίγξ,
που χίλιους κελαηδάς σκοπούς, μαζί σου εμείς
και στων βουνών τις κορυφές και στα βαθιά φαράγγια,
τσιουτσίου τσιουτίγξ,
σε δέντρο φουντωμένο καθισμένα,
785 [743] τσιουτσίου τσιουτίγξ,
μέσ' απ' τους καστανούς ξεχνούμε λαιμούς μας
ιερά μελωδικά τραγούδια για τον Πάνα
και σοβαρούς χορευτικούς ρυθμούς για την Κυβέλη,
τοτοτότο τοτοτότο τοτοτίγξ.
790 [748] Εκείθε σαν τη μέλισσα
ένας ποιητής, ο Φρόνιχος,
γευτόταν τον καρπό απ' αμβρόσιες μελωδίες
και το τραγούδι που έφερνε γλυκό ήταν σαν το μέλι,
τσιουτσίου τσιουτίγξ.

795 [752] **ΤΑ ΠΑΝΩ
ΚΑΤΩ** ΧΟ^ξ Αν κανένας σας, θεατές μου, θέλει εδώ κι εμπρός να ζει
με πουλιά, καλοπερνώντας, ας κοπιάσει εδώ σ' εμάς.
Όσα είναι ντροπή αυτού κάτω και παράνομα τα λεν,
στων πουλιών την κοινωνία τα 'χουν όλα για όμορφα.
Τον πατέρα σου να δέρνηεις το 'χει ο κόσμος για ντροπή,
800 [758] μα σ' εμάς εδώ είν' ωραίο να χτυπήσει το πουλί
το γονιό του κρίζοντάς του «σήκω νύχι, αν σου βαστά».

ΕΠΙΡΡΗΜΑ

«του πουλιού θα σας δίνουμε ακόμα το γάλα.» (Ορν. 775).
(Σκίτσο του Κώστα Μητρόπουλου.)

Η Ωδή (στ. 779-794)

Και η Ωδή και η Αντωδή είναι έξοχες λυρικές συνθέσεις που πιθανότατα εξαρτώνται από δημοφιλείς λυρικές συνθέσεις παλαιότερων ποιητών, του κατονομαζόμενου τραγικού Φρόνιχου (Ωδή) και ενδεχομένως του Αλκμάνα και του Αλκαίου (Αντωδή). Η Ωδή αναφέρεται στο τραγούδι του αηδονιού, η Αντωδή στο τραγούδι των κύκνων. Ο τόνος είναι υμνητικός. Στην Ωδή υμνείται ο Πάνας και η Κυβέλη, στην Αντωδή ο Απόλλων.

779 Ω Μούσα: Και άλλες αριστοφανικές ωδές στην Παράβαση αρχίζουν με την επίκληση της Μούσας.

787-8 για τον Πάνα και... για την Κυβέλη: Ο τραγόμορφος Πάνας, ο γιος του Ερμή, ήταν ο θεός των βουνών και των δασών. Η ασιατική θεά Κυβέλη ταυτιζόταν άλλοτε με τη Ρέα, τη μητέρα των θεών, και άλλοτε με τη Μεγάλη Μητέρα ή Μητέρα των Βουνών. Η λατρεία τους περιλάμβανε εκστατικούς χορούς που τους συνόδευε ο ήχος του τυμπάνου. Τα πουλιά μοιράζονταν τον ίδιο τόπο με τους δύο θεούς των βουνών.

790-4 Εδώ τονίζεται η ομοιότητα ανάμεσα στο κελάηδημα των πουλιών και στην ποίηση των ανθρώπων.

790 εκείθε: Από τις μελωδίες των πουλιών.

791 Φρόνιχος: Ίσως ο σημαντικότερος τραγικός πριν από τον Αισχύλο, με τον οποίο συνυπήρξε κάπου 25 χρόνια. Ο Αριστοφάνης μιλάει πολύ κολακευτικά για τις λυρικές συνθέσεις του και τις πρωτότυπες χορογραφίες του.

Πήλινο ειδώλιο της Μητέρας των θεών με τα χαρακτηριστικά της Κυβέλης. Η θεά κρατά στο αριστερό της χέρι τύμπανο, ενώ τα πόδια της στηρίζονται στο ιερό της ζώο, το λιοντάρι, 2ος αι. π.Χ. (Βεργίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο.)

Το επίρρημα (στ. 795-810)

Ο χορός καλεί τους θεατές να επιλέξουν, αν θέλουν, να ζήσουν με τα πουλιά, όπου δεν ισχύουν οι περιορισμοί που ισχύουν στην κοινωνία των ανθρώπων, και απαριθμεί τα «πλεονεκτήματα» αυτής της επιλογής.

797 κ.εξ. Η αντίθεση ανάμεσα σε αυτά που ισχύουν στο «κοινωνικό σύστημα» των πουλιών και στην κοινωνία των ανθρώπων είναι εντονότατη: η συμπεριφορά των πουλιών καθορίζεται από τη φύση, των ανθρώπων από τον νόμο (τη σύμβαση).

797-8 Ο Αριστοφάνης παραπέμπει στην κατά βάση σοφιστικής προελεύσεως τακτική να επικαλείται κάποιος τη συμπεριφορά των ζώων ως κριτήριο για τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Το θέμα ήταν, φαίνεται, επίκαιρο.

799 Βλ. τη σκηνή με τον Πατροκτόνο (στ. 1398-1435).

- Εἶν' ἕνας στιγματισμένος κι ἀπ' τον τόπο του σκαστός;
 ἀς κοπιᾶσει ἐδῶ και θα ἴναι κόκορας πιτσιλωτός.
 Βούτηξε ἕνας το ταμεῖο κι οἱ ἀνθρώποι τον κυνηγοῦν;
 805 [763] ὅλα τα ὄρνια ἐδῶ αἰτονύχη τιμημένο θα τον πουν.
 Ἀν κανένας εἶναι ξένος κι οἱ γονιοί του εἶν' ἀγνωστοί,
 και του λένε πως πατέρα δε γνωρίζει και παππού,
 ἀς μας ἐρθεῖ ἐδῶ και θα ἴβρει πάππους, πάπιες και παπιά.
 Ἀν αρρώστησε κανένας και δε βρίσκει αὐτοῦ γιατρεία,
 810 [768] μπρος, ἀς ἐρθεῖ ἐδῶ, περδίκι να τον κάμουν τα πουλιά.

ΥΜΝΟΣ ΣΤΟΝ
 ΑΠΟΛΛΩΝΑ

- ΧΟ. Ἐτσι και οἱ κύκνοι,
 τσιουτσίου τσιουτσίου τσιουτίγξ,
 υμνοῦνε τον Ἀπόλλωνα, με τις λαλιές
 τις σύσμιχτες ἐνώνοντας το θρόισμα των φτερῶν τους,
 815 [773] τσιουτσίου τσιουτίγξ,
 στον Ἐβρο πλάι, στον ὄχτο καθισμένοι,
 τσιουτσίου τσιουτίγξ,
 και πιο ψηλά ἀπ' τα σύννεφα περνά η κραξιά τους·
 ζαρώνουν τότε τα λογής λογής αγρίμια
 820 [778] και στη γαλάζια ἀπανεμιά τα κύματα ησυχάζουν,
 τοτοτότο τοτοτότο τοτοτίγξ·
 ἀπ' ἀκρη σ' ἀκρη ο Ὀλυμπος
 ἀντιχτυπά, ἕνα θάμπωμα
 πιάνει ὅλους τους ἀθάνατους, κι ὅλες οἱ Μούσες
 825 [781/2] κι ὅλες του Ολύμπου οἱ Χάριτες για ἀπάντηση ἀλαλάζουν,
 τσιουτσίου τσιουτίγξ.

ΑΝΤΩΔΗ

ΘΕΑΤΕΣ
 ΜΕ ΦΤΕΡΑ
 – ΤΑ ΠΛΕΟ-
 ΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- ΧΟῖ Ω, φτερά, φτερά να βγάλεις· να, η καλύτερη δουλειά!
 Ἐνας βλέπει, ἀς πούμε, κάποια τραγωδία στο θέατρο,
 μα πεινά και του ἔργου κιόλας τον δυσαρρεστεί ο Χορός·
 830 [788] φτερωτός αὐτός, ἀν εἶναι, τα φτερά του ἀνοίγει ευθύς,
 πάει στο σπίτι, την τυλώνει, και σε λίγο πάλι ἐδῶ.
 Ἐναν ἀξαφνα τον πιάνει σφίξη στην κοιλιά· πετά
 παραέξω, ξαλαφρώνει, και σε λίγο πάλι ἐδῶ.
 835 [793] Τα ἔχει κάποιος σας ψημένα με μια παντρεμένη· να,
 ξαφνικά, στην πρώτη θέση βλέπει — ποιον; τον ἀντρα της·
 τα φτερά του ἀνοίγει, ἀν ἔχει, μες την ἀγκαλιά πετά
 της καλής του, και, χορτάτος, να τος πάλι πίσω ἐδῶ.
 Ποιος δε θα ἴδινε ὅσα ὅσα για να γίνει φτερωτός;
 840 [798] Ἴξερα ἕναν ἀνθρωπάκο που ἔφτιανε φτερά, ἀπ' αὐτά
 τα ξεσκονιστήρια· τόσα μάζεψε λοιπόν λεφτά
 με την τέχνη του, που τώρα μες στα πλούτη κολυμπά·
 με φτερά για σκόνες· σκέψου να ἴτανε κι ἀληθινά.

ΑΝΤΕ-
 ΠΙΡΡΗΜΑ

Η ΠΑΡΑΒΑΣΗ / ΤΟ ΑΝΤΕΠΙΡΡΗΜΑ

- 802** **στιγματισμένος** (αρχ. *στιγματίας*): Αν ένας δούλος δραπέτευε και συλλαμβανόταν, του έκαναν ένα σημάδι (*στίγμα*) —συνήθως στο μέτωπο— για να αναγνωρίζεται αμέσως ως δούλος και να μην επιχειρήσει και πάλι να δραπετεύσει.

Η αντωδή (στ. 811-826)

Το τραγούδι του χορού εξυψώνεται καθώς παραβάλλεται με το κελάδημα των κύκνων στις όχθες του Έβρου, τότε που έσερναν το άρμα του νεαρού θεού της μουσικής, του Απόλλωνα, από τη Δήλο στη χώρα των Υπερβορείων, στο βορειότερο σημείο της οικουμένης, και από εκεί στους Δελφούς. Καθώς το θεσπέσιο τραγούδι ανέβαινε προς τα ουράνια, σιγή εκστατική είχε απλωθεί στη φύση ολόκληρη (στα έμψυχα και στα άψυχα), οι αθάνατοι θεοί πάνω στον Όλυμπο είχαν μαγευτεί από τη μελωδία, ενώ οι ίδιες οι Μούσες μαζί με τις Χάριτες απάντησαν με ένα τραγούδι χαράς.

- 813-4** Από τους αγριόκυκνους προέρχεται το κελάδημα, από τους (γνωστούς) κύκνους το θρόισμα των φτερών. Οι αρχαίοι πίστευαν (λανθασμένα) ότι η μουσική των κύκνων παράγεται από το θρόισμα των φτερών.
- 819** Το τραγούδι των πουλιών ασκεί θαυμαστή επίδραση πάνω στις δυνάμεις της φύσης, ακόμη και στους θεούς.
- 819-20** Έτσι αντιδρά η φύση συνήθως πριν από την εμφάνιση (*έπιφάνεια*) κάποιου θεού.
- 825** **Χάριτες**: Οι τρεις Χάριτες είναι οι θεότητες που χαρίζουν ομορφιά και λάμψη στους ανθρώπους. Συχνά αναφέρονται μαζί με τις Μούσες.

Λίθος με επιγραφή του τέλους του 5ου αι. π.Χ. που βρίσκεται στο θέατρο του Διονύσου. Η επιγραφή δήλωνε τις θέσεις του κοίλου που προορίζονταν για τους «υπηρέτες της βουλής» (*βουλῆς ὑπηρετῶν*).

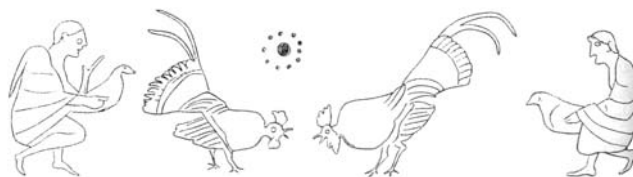

Το αντεπίρρημα (στ. 827-842)

Αναφέρονται τα πλεονεκτήματα που θα εξασφάλιζαν τα φτερά στους θεατές την ώρα που παρακολουθούν θεατρικές παραστάσεις.

- 826** Τα φτερά εξασφαλίζουν στους ανθρώπους τη δυνατότητα της μεταβολής μέσα σε ελάχιστο χρόνο.
- 829** **πεινά**: Για την παρακολούθηση μιας τετραλογίας (τρεις τραγωδίες και ένα σατυρικό δράμα) απαιτούνταν πολλές ώρες.
- 835-8** Από τους στίχους αυτούς μερικοί μελετητές βγάζουν το συμπέρασμα ότι οι γυναίκες δεν παρακολουθούσαν τις θεατρικές παραστάσεις.
- 836** **στην πρώτη θέση**: Στο πρωτότυπο διαβάζουμε ότι ο σύζυγος, που προφανώς ήταν βουλευτής, καθόταν στις θέσεις που προορίζονταν για τους 500 βουλευτές (*ἐν βουλευτικῶ*).

- ΦΤΕΡΑ
ΓΙΑ ΓΕΛΙΑ**
- ΠΕΙ. Ἐτσι λοιπόν. Ποτέ, μα την ἀλήθεια,
πράμα τόσο γελοίο εγώ δεν εἶδα.
- ΕΥ. Για τι γελάς;
- 845 [803]** ΠΕΙ. Για τα γοργόφτερά σου.
Ἐτσι που τα φοράς, ξέρεις πώς μοιάζεις;
Μοιάζεις με ζωγραφιά πανάθλιας χήνας.
- ΕΥ. Κοτσύφι εσύ, ἀκρη ἀκρη κουρεμένο.
- ΠΕΙ. Λοιπόν του Αἰσχύλου ο στίχος μας ταιριάζει:
850 [808] «Το ἔβραμε ἀπ' τα φτερά μας, ὄχι ἀπ' ἄλλους.»
- ΧΟῤ̃ Πες τώρα τι θα κάμουμε.
- Η ΟΝΟΜΑ-
ΤΟΘΕΣΙΑ**
- ΠΕΙ. Το πρώτο,
ένα ὄνομα να δώσουμε στην πόλη
τρανό και ξακουστό, και μια θυσία
ἔπειτα στους θεούς.
- ΕΥ. Σύμφωνος εἶμαι.
- 855 [812]** ΠΕΙ. Λοιπόν πώς θα τη βγάλουμε την πόλη;
Θέλετε να την πούμε Σπάρτη, που εἶναι
ένα ὄνομα σπουδαίο, λακωνικό;
- ΕΥ. Τι; Σπάρτη εγώ την πόλη μου να βγάλω;
- ΠΕΙ. Σα να μου λες για στρώμα να ἔχω σπάρτα.
- 859α** ΕΥ. Ε, ἄλλο σπάρτα, ἄλλο σομιεδάκι.
- ΠΕΙ. Σαν τι ὄνομα λοιπόν;
- 860 [817]** ΧΟῤ̃ Ἀπ' τους ουράνιους
τόπους παρμένο, ἀπ' τις νεφέλες τούτες·
ένα ὄνομα ἔτσι ἀνάλαφρο και κούφιο.
- ΠΕΙ. Νεφελοκοκκυγία! Σ' ἀρέσει;
- ΧΟῤ̃ Γεια σου!
- Ὄνομα μεγαλείο κι ωραίο, ἀλήθεια.
- 865 [821]** ΕΥ. Νεφελοκοκκυγία! Σ' αὐτή την πόλη
θα χτίζουνε τους πύργους τους οι ψεύτες
κι οι φαντασμένοι.
- ΠΕΙ. Μάλλον θα ἴναι η χώρα
ὅπου οι θεοί θα λένε, κορδωμένοι,
πως νίκησαν τους Γίγαντες.
- ΧΟῤ̃ Τι πόλη
- 870 [827]** λαμπρή! Και πολιοῦχος της ποιος θα ἴναι;
Για ποιον θεό οι γιορτές κι οι προσφορές μας;
- ΖΗΤΕΙΤΑΙ
ΠΟΛΙΟΥΧΟΣ**

Σκηνή κοκορομαχίας
από αρχαίο αγγείο.
(Σχεδιαστική απόδοση.)

ΙΑΜΒΙΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ I (στ. 843-1106) & II (στ. 1169-1787)

Η Παράβαση επισφραγίζει την επικράτηση του κωμικού ήρωα. Οι θεατές του Αριστοφάνη, που ήταν εξοικειωμένοι με τη δομή των κωμωδιών του, περίμεναν αμέσως μετά να ακολουθήσει —όπως και ακολουθεί— σειρά διαλογικών (ιαμβικών) σκηνών, καθεμία από τις οποίες έχει σχετική αυτοτέλεια. Στις σκηνές αυτές ο ήρωας, σε μια πορεία προς τον τελικό θρίαμβό του στην Έξοδο, αντιμετωπίζει διάφορους ανεπιθύμητους επισκέπτες που θέλουν να επωφεληθούν από τη νέα κατάσταση και κάποιους που θίγονται απ' αυτήν. Η συμμετοχή του χορού στο τμήμα του έργου μετά την Παράβαση είναι σχετικώς περιορισμένη. Για τους Όρνιθες, όπως και για τα άλλα έργα που έχουν δεύτερη Παράβαση, αυτό ισχύει σε μικρότερο βαθμό. Ωστόσο, και εδώ ο χορός εμπλέκεται ελάχιστα σε διάλογο, και μάλιστα μόνο με τον Πεισέταιρο (και τον Ευελπίδη) — ποτέ με κάποιο από τα νέα πρόσωπα. Ο ρόλος του, αν εξαιρέσουμε την Έξοδο, περιορίζεται στο να τραγουδάει λυρικά κομμάτια μιας ή, το πολύ, δύο στροφών, που παρεμβάλλονται ανάμεσα στις σκηνές.

Στους Όρνιθες, μετά την Παράβαση, επανεμφανίζονται ο Πεισέταιρος και ο Ευελπίδης φορώντας φτερά. Η εξέλιξη της πλοκής επανέρχεται έτσι στο σημείο που είχε διακοπεί από την Παράβαση. Έπειτα από αμοιβαία πειράγματα για την εμφάνισή τους, δίνεται το όνομα στη νέα πόλη και, αμέσως μετά, καλείται ο Ιερέας, προκειμένου να γίνει η θυσία για την ίδρυση της πόλης. Όταν ο Ιερέας δεν λείνει να σταματήσει να καλεί πουλιά, ενώ το ζώο είναι «πετσι και κόκαλο», ο Πεισέταιρος τον αποπέμπει. Στη συνέχεια εμφανίζονται διαδοχικά πέντε απρόσκλητοι επισκέπτες (ο Ποιητής, ο Χρησμολόγος, ο Μέτωνας, ο Επιθεωρητής και ο Νομοπώλης), που ζητούν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη νέα πόλη — με το αζημίωτο, φυσικά. Με την εξαίρεση του Ποιητή, που αντιμετωπίζεται με συμπάθεια, οι υπόλοιποι ξυλοκοπούνται από τον Πεισέταιρο και εκδιώκονται. Το πλαίσιο και για τις πέντε αυτές κατά βάση ομοιόμορφες σκηνές είναι η θυσία, που δεν θα ολοκληρωθεί ποτέ επί σκηνής. Ο κίνδυνος οι ομοιόμορφες σκηνές να καταντήσουν μονότονη επανάληψη εξουδετερώνεται με διάφορους τρόπους που αποσκοπούν στην ποικιλία.

1. Η ονοματοθεσία (στ. 843-898)

(ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΕΥΕΛΠΙΔΗΣ – ΚΟΥΡΦΑΙΟΣ)

Πρωτότυπο όνομα • Πολιούχος • Αποχώρηση του Ευελπίδη

- 844 Η μεταβολή στην εμφάνιση των δύο Αθηναίων προκαλεί γέλια. Ο Αριστοφάνης εκμεταλλεύεται τη μερική ομοιότητά τους με πουλιά.
- 847 Το λαϊκό στην προέλευσή του παιχνίδι των *εικασμών* όπως λέγεται (από το ρήμα *εικάζω* = παρομοιάζω), δηλαδή η πλειοδοσία σε ευρηματικές αστείες παρομοιώσεις του τύπου «μοιάζεις με...», ήταν συνηθισμένο στα συμπόσια.
- 850 Τη φράση αυτή, που έγινε παροιμία, την είπε, σύμφωνα με τον μύθο, ένας αετός όταν τον χτύπησε βέλος που τα περύγιά του ήταν από φτερά αετού. Στη χαμένη τραγωδία του Αισχύλου *Μυρμιδόνες* την έλεγε ο Αχιλλέας, με αφορμή το γεγονός ότι ο Πάτροκλος σκοτώθηκε φορώντας τα δικά του όπλα.
- 851 κ.εξ. Παρά την ιδιομορφία της, η νέα πόλη βαθμιαία αποκτά χαρακτηριστικά που προέρχονται από το καθιερωμένο κοινωνικό σύστημα.
- 863 **Νεφελοκοκχυγία** (*νεφέλη* + *κόκκυξ*): Το ουσιαστικό *κόκκυξ* (= κούκος) μπορεί να σημαίνει και «άνθρωπος ανόητος».
- 868-9 Τη Γιγαντομαχία (βλ. στ. 592 σχόλ.) την τοποθετούσαν συνήθως στον δυτικό βραχίονα της Χαλκιδικής.
- 870 Η νέα πόλη αρχίζει σιγά σιγά να έχει αρκετές ομοιότητες με την Αθήνα.

- ΕΥ. Την Αθηνά προτείνω την Πολιάδα.
 ΠΕΙ. Τι προκοπή, μωρέ, θα δει μια χώρα
 που αρματωσιά φορεί μια θεά, μια κόρη,
 875 [] κι έχει άντρες που αργαλειού κρατούν σαΐτα;
 ΧΟ^κ. Ποιος θα 'ναι στην Ακρόπολη, στο κάστρο;
 ΠΕΙ. Πουλί από μας, γέννημα της Περσίας,
 πουλί που κοκορεύεται και ξέρει
 να πολεμά, ξεπεταρούδι του Άρη.
 880 [835] ΕΥ. Ω αφέντη κλωσσοπούλι! Του ταιριάζει
 να 'ναι θεός στους βράχους θρονιασμένος.
 ΕΥΕΑΠΙΑΗΣ
 ΤΕΛΟΣ ΠΕΙ. Μα τώρα τράβα εσύ προς τον αέρα
 και βόηθα αυτούς που χτίζουνε το τείχος·
 δίνε χαλίκι, ανέβαζε σκαφίδι,
 885 [840] γυμνός τη λάσπη δούλευε, γκρεμίσου
 από τη σκάλα, βάλε βάρδιες, έχε
 παραχωμένη τη φωτιά, τριγύρνα
 με κουδούνι στο χέρι για να ελέγχεις
 τις φρουρές μας, και πλάγιαζε εκεί χάμω.
 890 [843] Στείλε έναν κράχτη στους θεούς απάνω,
 στείλε έναν άλλο στους ανθρώπους κάτω
 και πες του νά 'ρθει εκείθε εδώ σ' εμένα.
 ΕΥ. Και κάθου εσύ και βόγκα, να σ' ακούω.
 ΠΕΙ. Για πήγαινε, καλέ μου, όπου σε στέλνω·
 895 [848] χωρίς εσένα δεν τελειώνει το έργο.
 Η ΘΥΣΙΑ Στους νέους θεούς θυσία θα κάμω· νά 'ρθει
 ιερέας εδώ, οδηγός της λιτανείας.
 Κάνιστρο κι αγιασμού νερό εσείς φέρτε.
 ΧΟ. Συμφωνούμε και το θέλουμε κι εμείς, [στροφή
 900 [852] ναι, το θέλει κι η καρδιά μας ν' ακουστούνε
 ύμνοι λιτανείας προς τους θεούς,
 ύμνοι επίσημοι μεγάλοι·
 αλλά θα 'ναι πιο καλόβουλοι οι θεοί
 κι ένα αρνάκι αν τους προσφέρουμε θυσία.
 905 [856] Δελφικό παιάνα ας ψάλουμε, κι ο αυλός
 την ιερή να συνοδεύει τη μελωδία.
 ΜΙΑ
 ΠΑΡΑΞΕΝΗ
 ΠΟΜΠΗ ΠΕΙ. Βρε πάψε να φυσάς. Άλλο και τούτο!
 Πολλά παράξενα είδα στη ζωή μου,
 καπιστρωμένο κόρακα δεν είδα.
 910 [862] Ιερέα, θυσία στους νέους θεούς να κάμεις.
 Ο ΙΕΡΕΑΣ
 ΠΑΡΩΔΙΑ
 ΘΡΗΣΚΕΥ-
 ΤΙΚΟΥ
 ΤΥΠΙΚΟΥ Θα κάμω. Αλλά το κάνιστρο ποιος το 'χει;
 Δεηθείτε στην Εστία την πουλερική, και στον Περδικο-

- 872 **την Πολιάδα:** Ο κύριος λατρευτικός τίτλος της Αθηνάς που λατρευόταν πάνω στην Ακρόπολη, η οποία παλαιότερα ονομαζόταν απλώς πόλις (→ Πολιάς).
- 873-5 Κανονικά οι άντρες πολεμούν, και οι γυναίκες υφαινούν. Στην Αθήνα έχουν ανατραπεί τα πάντα.
- 877 Βλ. στ. 523 σχόλ.
- 887 **παραχωμένη τη φωτιά:** Για να μπορούν, αν χρειαζόταν, να μεταδώσουν αστραπιαία κάποιο μήνυμα.
- 888 **κουδούνι:** Οι νυχτερινές περίπολοι, που έκαναν τον γύρο του στρατοπέδου, χτυπούσαν σε κάθε σκοπιά ένα κουδούνι. Ο φρουρός όφειλε να απαντήσει.
- 889 **πλάγιαζε εκεί:** Αθηναίοι αξιωματούχοι, σε στιγμές έκτακτης ανάγκης, διανυκτέρευαν σε νευραλγικά σημεία της πόλης, π.χ. στην αγορά.
- 890-2 Προετοιμάζεται η εμφάνιση των μαντατοφόρων (στ. 1173 κ.εξ.) και του Κήρυκα (στ. 1328).
- 893 Ο Ευελπίδης δεν εμφανίζεται ξανά.
- 896 Άλλο ένα στοιχείο, το οποίο ανήκει στο πολιτισμικό πλαίσιο των ανθρώπων και υιοθετείται στη Νεφελοκοκκυγία, είναι οι θρησκευτικές και τελετουργικές ενέργειες που πρέπει να γίνουν με την ίδρυση της νέας πόλης.
- 898 **αγιασμού νερό:** Με αυτό έπλεναν τα χέρια και έραιναν τον βωμό, το ζώο και τους συμμετέχοντες.

2. Η θυσία (στ. 899-947)

(ΧΟΡΟΣ – ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΙΕΡΕΑΣ)

Παρωδία θρησκευτικού τυπικού • Πεζός λόγος • Ανολοκλήρωτη θυσία

- 899-906 Η σκηνή με τον Ιερέα πλαισιώνεται από σύντομα τραγούδια του χορού, τη στροφή (στ. 899-906) και την αντιστροφή (στ. 940-7). «Η Στροφή εγκαινιάζει με υπερβολική επισημότητα την παρωδία του θρησκευτικού ύφους που θα ακολουθήσει.» (Φ. Ι. Κακριδής).
- 905 **Δελφικό παιάνα:** Ο παιάνας ήταν (αρχικά) ύμνος προς τιμήν του Απόλλωνα.
- 907-9 Μετά την πρόσκληση και τις οδηγίες του Πεισέταιρου (στ. 896-8) και ενώ ο χορός τραγουδάει, εμφανίζονται από τη σκηνή τα πρόσωπα που σχηματίζουν την πομπή («λιτανεία»): οι δύο δούλοι με το κάνιστρο και το νερό του αγιασμού, ο Ιερέας με το ζώο και ένας κορακόμορφος αυλητής. Ο αυλητής αυτός, που έχει τη μορφή του πιο άμουσου πουλιού, κάνει πως παίζει τον αυλό και εκνευρίζει τον Πεισέταιρο (στ. 907-9), ενώ αυτός που πραγματικά παίζει, πιθανώς και μετά το τέλος του τραγουδιού, είναι ο αυλητής.
- 909 **καπιστρωμένο κόρακα:** Το καπίστρι, που είναι φτιαγμένο από λωρίδες δέρματος, το φορούν στο κεφάλι των αλόγων ή άλλων ζώων, για να μπορούν να τα κατευθύνουν. Ο κορακόμορφος αυλητής χαρακτηρίζεται «καπιστρωμένος», επειδή φοράει το δερμάτινο περιστόμιο, με το οποίο συγκρατούσε στο στόμα του τον διπλό αυλό.
- 912-31 Στη σκηνή με τον Ιερέα παρωδείται το θρησκευτικό τυπικό και ύφος. Για να είναι μάλιστα δραστηκότερη η παρωδία, ο Αριστοφάνης κάνει κάτι που συμβαίνει πολύ σπάνια στην κωμωδία: βάζει τον Ιερέα να μιλάει σε πεζό λόγο, που παραλλάσσει ελαφρώς τον στερεότυπο λειτουργικό λόγο. Οι θεοί που καλούνται ή είναι κάποιοι από τους γνωστούς θεούς και τους αποδίδονται λατρευτικοί τίτλοι που παραπέμπουν σε πουλιά ή είναι πουλιά με λατρευτικούς τίτλους που παραπέμπουν στους γνωστούς θεούς.
- 912 **στην Εστία:** Το τυπικό απαιτούσε οι δεήσεις να αρχίζουν από την Εστία, τη θεά που προστάτευε την οικογενειακή εστία.

- γέρακα τον προστάτη της εστίας, και στα Ολύμπια πε-
τούμενα όλα, αρσενικά και θηλυκά...
- 915 [867]** ΠΕΙ. Γέρακα του Σουνίου, σε προσκυνώ,
σε προσκυνώ, Πελαργικέ μου αφέντη.
ΙΕ. και στον Κύκνο των Δελφών και της Δήλου, και στη Λη-
τώ την Ορτυκομάνα, και στην Άρτεμη την Καρδερίνα...
ΠΕΙ. Όχι πια Κολαινίδα· Καρδερίνα.
- 920 [873]** ΙΕ. και στο φρυγίλο το Σαβάζιο, και στη μεγάλη
Στρουθοκαμήλα μάνα θεών και ανθρώπων...
ΠΕΙ. Κυβέλη, θεά Στρουθοκαμήλα, χαίρε.
ΙΕ. να δίνουν στους Νεφελοκοκκυγίωτες υγεία και σωτηρία,
σ' αυτούς και τους Χιώτες...
- 925 [880]** ΠΕΙ. Μου αρέσει που παντού κολλούν οι Χιώτες.
ΙΕ. και στους πετούμενους ήρωες και στων ηρώων τα παιδιά,
στον κοκκινομούτη και στον ξυλοφαγά και στον πελεκάνο
και στον τσουτσουλιάνο και στο φασιανό και στο παγόνι και
στον ελεά και στον τσοπανάκο και στον γκιόνη και στο
τσικνιά και στο γλαρόνι και στον μπεκαφίκο και στον
τροποκάρυδο...
- 930 [883]** ΠΕΙ. Πάψε, που να σε πάρουν τα όρνια, πάψε·
βρε πόσους θα καλέσεις, συφορά σου;
Δε βλέπεις το σφαχτό που 'χεις μπροστά σου,
μόνο καλείς θαλασσαίτους κι αγιούπες;
Αυτό, κι ένα γεράκι μόνο νά 'ρθει,
σε μια στιγμή τ' αρπάζει και το χάφτει.
Τράβα από δω κι εσύ κι οι ιερατικές σου
ταινίες· θα κάμω ο ίδιος τη θυσία.
- 935 [891]** ΠΕΙ. Πάψε, που να σε πάρουν τα όρνια, πάψε·
βρε πόσους θα καλέσεις, συφορά σου;
Δε βλέπεις το σφαχτό που 'χεις μπροστά σου,
μόνο καλείς θαλασσαίτους κι αγιούπες;
Αυτό, κι ένα γεράκι μόνο νά 'ρθει,
σε μια στιγμή τ' αρπάζει και το χάφτει.
Τράβα από δω κι εσύ κι οι ιερατικές σου
ταινίες· θα κάμω ο ίδιος τη θυσία.
- 941 [897]** ΧΟ. Κι άλλον ύμνο για δική σου χάρη εμείς, [αντιστροφή
όσιον ύμνο του αγιασμού ιερό θα πούμε·
και μακάριους πρέπει εδώ θεούς
να καλέσουμε στο δείπνο.
- 945 []** Πόσους; έναν· αν μας έρθουν κι άλλοι εδώ,
ποιος, καλέ μου, απ' το τραγί θα πρωτοπάρει;
Για κοιτάξτε δω, για ρίξτε μια ματιά·
αχ, πετσί και κόκαλο είναι το σφαχτάρι.
- ΠΕΙ. Στους φτερωτούς θεούς δέηση, θυσία!

928 τσουτσουλιάνος: κορδαλλός.

935 αγιούπες: γύπες.

- 912** Η τελετουργία είναι προσαρμοσμένη στα νέα δεδομένα: είναι εμφανής η αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπινων συνηθειών και εκείνων των πουλιών.
- 913** **τον προστάτη της εστίας:** Ειρωνικά. Άρπαζε τα προσφερόμενα ακόμα και πάνω από τον βωμό (την εστία).
- 915** **Γέρακα του Σουνίου** (αρχ. *Σουνιέρακε*): Τα επίθετα Σουνιέρακος και Πελαργικός παραλλάσσουν τα λατρευτικά επίθετα του Ποσειδώνα *Σουνιάρατος* (αυτός που λατρεύεται στο Σούνιο) και *πελάγιος*.
- 917** **στον Κύκνο:** Οι κύκνοι συνδέονται με τον Απόλλωνα, που λατρευόταν ιδιαίτερα στους Δελφούς και στη Δήλο.
- 917-8** **στη Λητώ την Ορτυκομάνα** (αρχ. *Ὀρτυγομήτρα* = όνομα πουλιού): Η Λητώ, η μητέρα του Απόλλωνα και της Άρτεμις, αποκαλείται *Ὀρτυγομήτρα* (= Ορτυκομάνα), επειδή γέννησε την Άρτεμη στην Ορτυγία, που κάποτε την ταύτιζαν με τη Δήλο.
- 919** Το ιερό της Αρτέμιδος Κολαινίδας βρισκόταν κοντά στο Μαρκόπουλο.
- 920** **στο φρυγίλο το Σαβάζιο:** Στον Σαβάζιο, θεό που έμοιαζε —και κάποτε ταυτιζόταν— με τον Διόνυσο, αποδίδεται η προσωνομία *φρυγίλος* (όνομα πουλιού), επειδή καταγόταν από τη Φρυγία.
- 921** Στην εποχή των νέων θεών, η στρουθοκάμηλος, λόγω μεγέθους, ταυτίζεται με την ασιατική Μεγάλη Μητέρα (βλ. στ. 787-8 σχόλ.).
- 924** **και τους Χιώτες:** Οι Αθηναίοι, εκτιμώντας τη στάση και τη βοήθεια που τους είχαν προσφέρει οι σύμμαχοί τους κάτοικοι της Χίου, είχαν λάβει απόφαση να τους μνημονεύουν στο τέλος όλων των δεήσεών τους.
- 926** Οι αρχαίοι φρόντιζαν στις δεήσεις τους να μνημονεύουν μαζί με τους θεούς και τους ήρωες, επειδή πίστευαν ότι οι μεγάλοι νεκροί του παρελθόντος μπορούσαν να επηρεάσουν, θετικά ή αρνητικά, τα πράγματα.
- 945** **το τραγί:** Το αρνάκι του στ. 904 έχει γίνει τραγί. Η ασυνέπεια επαυξάνει την κωμικότητα.

Αυλητής παίζει τον διπλό αυλό.
Ένας γενειοφόρος άντρας
και ένα μεγαλόσωμο πουλί
παρακολουθούν με προσοχή.
Αττικός μελανόμορφος αμοφρέας,
περ. 570-560 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό
Αρχαιολογικό Μουσείο.)

- Ο ΕΠΑΙΤΗΣ
ΠΟΙΗΤΗΣ
- 950 [904]** Τη Νεφελοκοκκυγία,
την ευτυχισμένη,
Μούσα, τραγούδησ' εσύ με τους ύμνους σου.
- ΠΕΙ. Πούθε είν' αυτό το πλάσμα; Ε συ, ποιος είσαι;
ΠΟΙ. Εγώ ποιητής τραγουδιών σαν το μέλι γλυκών
και των Μουσών δουλευτής είμαι ακούραστος,
955 [910] όπως είπε κι ο Όμηρος.
- ΠΕΙ. Δούλος; Και πώς δεν κόβεις τα μαλλιά σου;
ΠΟΙ. Όχι, μα όποιος γράφει στίχους σαν εμένα,
είναι των Μουσών
δουλευτής ακούραστος,
960 [914] όπως είπε κι ο Όμηρος.
- ΠΕΙ. Και το ρούχο σου, βλέπω, ακούραστο είναι.
Αλλά ποια οργή, ποιητή μου, εδώ σε φέρνει;
ΠΟΙ. Για τις Νεφελοκοκκυγίες σας έχω
πολλά κι ωραία τραγούδια εγώ συνθέσει,
965 [919] διθύραμβους, παρθένεια, σιμωνίδεια.
- ΠΕΙ. Εσύ όλ' αυτά; Μα πότε κι από πότε;
ΠΟΙ. Είναι καιρός που υμνώ την πόλη τούτη.
ΠΕΙ. Μα μόλις τώρα εγώ θυσία προσφέρνω
για τα δεκαήμερά της· μόλις τώρα
970 [923] της έδωσα όνομα όπως στα μωράκια.
- ΠΟΙ. Είναι γοργή των Μουσών η φωνή
σαν αστραπόβολο τρέξιμο αλόγων.
Έλα, ω πατέρα, ιερών σεβαστών συνονόματε,
θεμελιωτή εσύ της Αίτνας,
975 [931] απ' τ' αγαθά σου ένα κάτι
μ' ένα σου γνέψιμο δώσε κι εμένα,
ό,τι η καρδιά σου σου πει να μου δώσεις.
- ΠΕΙ. Πολλή ζαλούρα τούτος θα μας φέρει,
αν κάτι δεν του δώσω να γλιτώσω.
980 [933] Εσύ φοράς και κάπα και χιτώνα·
βγάλ' τη και δώσ' τη στο σοφό ποιητή μας.
Πάρε την κάπα· σα να τρέμεις κιόλας.
- ΠΟΙ. Πρόθυμα δέχεται τούτο το χάρισμα η Μούσα·
όμως εσύ
985 [938] βάλε στο νου σου τους στίχους αυτούς τους πινδάρειους...
- ΠΕΙ. Δε θα γλιτώσω, φαίνεται, από τούτον.
ΠΟΙ. Έρημος μέσα στη χώρα γυρνά των νομάδων Σκυθών
όποιος δεν έχει ένα ντύμα υφασμένο σε χτύπο αργαλειού.
Άδοξη η κάπα χωρίς το χιτώνα.
990 [945] Νιώσε τι λέω.

3. Σκηνές διεκπεραίωσης Α' (στ. 948-1106)

α. Ο Ποιητής (στ. 949-1001)

(ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΠΟΙΗΤΗΣ)

Ποιητής επαίτης • Παρωδία λυρικής ποίησης • Θετική αντιμετώπιση

Η πρώτη αντίδραση των ανθρώπων στην ίδρυση της Νεφελοκοκκυγίας εκδηλώνεται με την άφιξη των πέντε απρόσκλητων επισκεπτών. Ο πρώτος είναι ένας ρακένδυτος, παλιομοδίτης ποιητής. Εμφανίζεται τραγουδώντας ύμνους που συνέθεσε για τη νέα πόλη, πριν καλά καλά ιδρυθεί, και, με στίχους του Πινδάρου, ζητάει από τον Πεισέταιρο να του δώσει «ό,τι έχει ευχαρίστηση».

953-4 Ο ποιητής περιγράφει τα τραγούδια του με λόγο που προέρχεται από τη λυρική ποίηση («σαν το μέλι γλυκών») ή από το έπος — στο έπος απαντούν οι στερεότυπες εκφράσεις «Μουσών δουλευτής» και «δουλευτής ακούραστος».

956 Στα τέλη του 5ου αιώνα τα μακριά μαλλιά ήταν χαρακτηριστικό των αριστοκρατών.

961 ακούραστο: Το φοράει τόσα χρόνια και εκείνο αντέχει!

963 τις Νεφελοκοκκυγίες: Το πρότυπο για τον πληθυντικό είναι προφανώς ο πληθυντικός *Ἄθῆναι*.

965 διθυράμβους: Ο διθύραμβος αρχικά ήταν χορικό άσμα για τον Διόνυσο. **παρθένεια:** Τραγούδια που τα χόρευαν ανύπαντρα κορίτσια (*παρθένοι*). **σιμωνίδεια:** Ποιήματα γραμμένα με τον τρόπο του Σιμωνίδα (περ. 560-470 π.Χ.), που είχε καλλιεργήσει διάφορα ποιητικά είδη.

969 τα δεκαήμερά της: Τη δέκατη ημέρα μετά τη γέννηση έδιναν το όνομα στα νεογέννητα παιδιά.

972 Η ένταξη στίχων από την υψηλή, σοβαρή ποίηση στα πολύ ταπεινότερα συμφραζόμενα της κωμωδίας προκαλεί το γέλιο, με την ισχυρή αντίθεση που παράγει.

973-4 Ο Ποιητής απευθύνεται στον Πεισέταιρο με στίχους που έγραψε ο Πίνδαρος για τον τύραννο των Συρακουσών Ιέρωνα («ιερών... συνονόματε» = Ιέρωνα), όταν ίδρυσε στη Σικελία την πόλη Αίτνα (476 π.Χ.).

976 μ' ένα σου γνέψιμο: Σαν άλλος Δίας.

980 Ο Πεισέταιρος απευθύνεται στον ένα από τους δύο δούλους.

984 Υπογραμμίζεται κωμικά η αντίθεση ανάμεσα στα υψηλά και στομφώδη λόγια του ποιητή και στην ενδεή εμφάνισή του.

987 Οι Σκύθες ζούσαν νομαδικά στην παγωμένη Σκυθία (Ν. Ρωσία).

988 Η κάπα ήταν από δέρμα, δεν είχε δηλαδή υφανθεί στον αργαλειό, όπως ο χιτώνας, που θέλει να πάρει και τελικά παίρνει ο ποιητής.

Ο ρακένδυτος ποιητής.
(Σκίτσο του Κώστα Μητρόπουλου.)

- ΠΕΙ. Νιώθω· να πάρεις θέλεις το χιτώνα.
Γδύσου· ο ποιητής χαρούμενος να φύγει.
- Να, πάρε αυτόν και πήγαινε.
- 995 [950] ΠΟΙ. Πηγαίνω,
κι έτσι την πόλη εγώ θα τραγουδάω:
Ψάλε, χρυσόθρονη Μούσα, την πόλη που κρυνώνει και τρέμει
σε χιονοσκεπάστους κάμπους ολάνοιχτους πήγα. Αλαλά.
- ΠΕΙ. Σωστά, μα έχεις γλιτώσει απ' τις τρεμούλες
με το πουκαμισάκι αυτό που πήρες.
Τέτοιο κακό δεν το περίμενα, έτσι
1000 [957] γρήγορ' αυτός να μάθει για την πόλη.
Πιάσε ξανά τον αγιασμό και γύρνα.
Σιωπή!
- Ο ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΟΣ
- Η
ΑΥΘΕΝΤΙΑ
ΤΗΣ
ΦΥΛΛΑΔΑΣ
- Σταμάτα τη θυσία του τράγου.
- ΠΕΙ. Ποιος είσαι;
ΧΡΗ. Χρησμολόγος.
ΠΕΙ. Τότε, σκάσε.
ΧΡΗ. Μην αφηφάς τα θεία, ευλογημένε·
1005 [962] ξεκάθαρα μιλεί χρησμός του Βάκη
για τις Νεφελοκοκκυγίες.
- ΠΕΙ. Πώς τότε
δε χρησμολόγαες, πριν εγώ να ιδρύσω
την πόλη αυτή;
- ΧΡΗ. Με μπόδιζαν τα θεία.
ΠΕΙ. Πες τη μαντεία ωστόσο· ας την ακούσω.
1010 [968] ΧΡΗ. Όταν, Σικυώνα και Κόρινθο ανάμεσα, πάνε και στήσουν
συντροφικά τις φωλιές τους οι γριές οι κουρούνες κι οι λύκοι,
ΠΕΙ. Και τι έχω εγώ να κάνω με Κορίνθιους;
ΧΡΗ. Του Βάκη υπαινιγμός για τον αέρα.
1016 [973] πρώτα ασπρομάλλικο κριάρι θυσία να δοθεί στην Πανδώρα·
κι όποιος προφήτης θα πάει πρώτος πρώτος να πει τους χρησμούς μου,
ένα σκουτί καθαρό και παπούτσια καινούρια να λάβει,
ΠΕΙ. Και για παπούτσια λέει;
ΧΡΗ. Ιδού η φυλλάδα.
κούπα κρασί, μα κι εντόσθια πολλά να του βάλουν στα χέρια·
ΠΕΙ. Και για τα εντόσθια λέει;
ΧΡΗ. Ιδού η φυλλάδα.
1020 [977] τις εντολές μου αν αυτές εκτελέσεις, θείκό παλικάρι,
τότε θα γίνεις αίτός μες στα σύννεφα· αν όμως δε δώσεις,
ούτε τρυγόνα ούτε τσίγλα ούτ' απλή τσιγκλιτάρα θα γίνεις.
ΠΕΙ. Κι αυτά ο χρησμός τα λέει;

- 996 **Αλαλά:** Κραυγή θριάμβου.
 1001 **γύρνα:** Γύρω από τον βωμό. Η θυσία ξεκινάει πάλι από την αρχή.

β. Ο Χρησμολόγος (στ. 1002-1034)

(ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΧΡΗΣΜΟΛΟΓΟΣ)

Δακτυλικό εξάμετρο • «Με το ίδιο νόμισμα» • Ξυλοκόπημα

Οι χρησμολόγοι είχαν στην κατοχή τους συλλογές χρησμών που τους έδιναν σε άλλους ή αναλάμβαναν να τους εξηγήσουν οι ίδιοι. Ένα χρόνο πριν από την παράσταση των Ορνίθων, με τη ριψοκίνδυνη εκστρατεία εναντίον της Σικελίας, είχαν έρθει ξανά στο προσκήνιο οι χρησμολόγοι και οι πάσης φύσεως μελλοντολόγοι. Ο συγκεκριμένος Χρησμολόγος παρουσιάζεται ως τσαρλατάνος που νοιάζεται μόνο για το συμφέρον του. Και αυτόν, όπως και τους επόμενους τρεις ενοχλητικούς επισκέπτες, ο Πεισέταιρος τους αντιμετωπίζει τελικά με τον ίδιο τρόπο: με ξύλο.

- 1005 **του Βάκη:** Στον Βάκη απέδιδαν κυρίως προφητείες σχετικές με την έκβαση πολέμων και με την τύχη λαών ή πόλεων.
- 1010-1 Οι χρησμοί σχεδόν πάντα είναι διατυπωμένοι σε δακτυλικό εξάμετρο. Συνήθως θέτουν ως προϋπόθεση για την εκπλήρωσή τους κάτι που, σε πρώτο επίπεδο τουλάχιστον, μοιάζει ή είναι εξαιρετικά δύσκολο έως αδύνατο. Αυτό ισχύει και εδώ: είναι αδύνατο να κατοικήσει κάποιος «Σικυόνα και Κόρινθο ανάμεσα», αφού οι δύο πόλεις συνορεύουν και δεν υπάρχει ενδιάμεσος χώρος.
- 1012 Οι Κορίνθιοι ήταν άσπονδοι εχθροί των Αθηναίων.
- 1014 Η Πανδώρα ήταν χθόνια θεότητα, δηλαδή θεότητα που συνδέεται με τη γη. Επιλέγεται προφανώς επειδή το όνομά της έχει να κάνει με δώρα — ο χρησμολόγος ελπίζει να πάρει κάτι. Στις χθόνιες θεότητες θυσιάζονται κανονικά μαύρα ζώα, στις θεές μάλιστα θηλυκά.
- 1015 Και εδώ διαγράφεται με κωμικούς όρους η αντίθεση ανάμεσα στο υψηλό ύψος του χρησμού και στους ταπεινούς στόχους του Χρησμολόγου.
- 1017 **η φυλλάδα** (αρχ. *τὸ βυβλίον*): Τα βιβλία είχαν τότε τη μορφή κυλίνδρου.
- 1021 **αἰτός μες στα σύννεφα:** Η έκφραση προέρχεται από χρησμό που είχε δοθεί στην Αθήνα και προέβλεπε ότι, έπειτα από δυσκολίες, θα γίνει «αἰτός μες στα σύννεφα».

Πομπή θυσίας. Πινακίδιο από το σπήλαιο Πιτσά της Κορινθίας, περ. 540 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.)

ΟΡΝΙΘΕΣ

- ΜΕ ΤΟ ΙΔΙΟ ΝΟΜΙΣΜΑ
- ΧΡΗ. Ιδού η φυλλάδα.
 ΠΕΙ. Ο χρησμός σου δε μοιάζει μ' έναν άλλον,
 1025 [982] του Απόλλωνα, που εγώ 'χω ξεσηκώσει.
 Όταν κανείς κατεργάρης ακάλεστος πάει κι ενοχλήσει
 κείνους που κάνουν θυσίες και ζητά να μαζέψει τα εντόσθια,
 πρέπει αυτουνού να του δίνεις γροθιές δυνατές στα παΐδια·
 ΧΡΗ. Αυτά σωστά δεν είναι.
 ΠΕΙ. Ιδού η φυλλάδα.
 1030 [987] και να μη δείχνεις σπλαχνιά, μήτε αν είναι και αϊτός μες στα νέφη
 μήτε κι ο Λάμπωνας ή κι ο Διοπείθης, τρανοί χρησμολόγοι.
 ΧΡΗ. Κι αυτά ο χρησμός τα λέει;
 ΠΕΙ. Ιδού η φυλλάδα.
 Γκρεμίσου! Στα τσακίσματα!
 ΧΡΗ. Αχ ο δόλιος.
 ΠΕΙ. Αλλού να πας να ψάλλεις τους χρησμούς σου.
 ΜΕΤΩΝΑΣ
 Ήρθα σ' εσάς...
- 1035 [992] ΠΕΙ. Άλλος μπελάς και τούτος.
 Να κάμεις τι; Ποιος ο σκοπός κι ο λόγος
 του ταξιδιού; Κι ο κόθορνος τι θέλει;
 Η ΓΕΩ-ΜΕΤΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΕΡΑ
 ΜΕ. Να γεωμετρήσω θέλω τον αέρα
 και να σας τον χωρίσω στρέμμα στρέμμα.
 1040 [996/7] ΠΕΙ. Για τ' όνομα των θεών· κι εσύ ποιος είσαι;
 ΜΕ. Εγώ ποιος είμαι; Ο Μέτωνας· η Ελλάδα
 κι ο... Κολωνός με ξέρουν.
 ΠΕΙ. Τι 'ναι τούτα
 που 'χεις στα χέρια;
 ΜΕ. Χάρακες του αέρα.
 Γιατί ο αέρας είναι ως σύνολο όμοιος
 1045 [1001] στο σχήμα μ' ένα φούρνο. Εγώ, από πάνω
 θα βάλω στον καμπύλο χάρακά μου,
 ένα διαβήτη μέσα του θα θέσω...
 Καταλαβαίνεις;
 ΠΕΙ. Δεν καταλαβαίνω.
 ΜΕ. και θα μετρήσω μ' ένα χάρακα ίσιο
 1050 [1004] που θα εφαρμόσω, κι έτσι θα σου γίνει
 τετράγωνος ο κύκλος, και στη μέση
 θα 'ναι αγορά, κι εκεί ακριβώς στο κέντρο
 θα φέρνουν ίσιοι δρόμοι· θα 'ναι ως άστρο
 που, ενώ είναι κυκλικό, οι ακτίνες λάμπουν
 ίσιες παντού.
 1055 [1009] ΠΕΙ. Σωστός Θαλής, ο κύριος.
 Μέτωνά...

γ. Ο Μέτωνας (στ. 1035-1066)

(ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΜΕΤΩΝΑΣ)

Υπαρκτό πρόσωπο • Υπερόπτης διανοούμενος • Οργανα • Ξυλοκόπημα

Ο Μέτωνας, ο μόνος από τους πέντε επισκέπτες που είναι υπαρκτό πρόσωπο και όχι τύπος, ήταν σπουδαίος γεωμέτρης και αστρονόμος της εποχής. Είχε κάνει σημαντικές παρατηρήσεις για τις φάσεις της σελήνης. Ως κωμικός χαρακτήρας ανήκει στον τύπο του υπερόπτη διανοούμενου. Το πιο εντυπωσιακό στοιχείο στην εμφάνισή του πρέπει να ήταν τα επιστημονικά όργανα που κουβαλούσε μαζί του, για να μπορέσει — κωμική αδειά — να λύσει το άλυτο πρόβλημα του τετραγωνισμού του κύκλου.

- 1037 ο κόθορνος:** Υπόδημα που κάλυπτε την κνήμη σαν μπότα και είχε λεπτή σόλα. Το φορούσαν αδιακρίτως στο αριστερό ή στο δεξιό πόδι. Είναι το υπόδημα του Διονύσου. Αργότερα γίνεται το τυπικό υπόδημα των τραγικών ηθοποιών. Εκτός θεάτρου το φορούσαν γυναίκες και θηλυπρεπείς άντρες.
- 1042 Κολωνός:** Πρόκειται μάλλον για το λεγόμενο *Αγοραίο Κολωνό*, την περιοχή από το Θησείο μέχρι την Πνύκα, όπου ο Μέτωνας είχε εγκαταστήσει ηλιακό ρολόι. Η συγκεκριμένη αναφορά στον Κολωνό, μετά τη γενική έννοια («η Ελλάδα»), παράγει από μόνη της κωμικό αποτέλεσμα.

Γελοιογραφία
του Δημήτρη Χαντζόπουλου
εμπνευσμένη από τους
στίχους 1040-2 των *Ορνίθων*.

- 1048 Δεν καταλαβαίνω:** Προφανώς κανείς και από τους θεατές δεν καταλάβαινε, παρά το γεγονός ότι ο Μέτωνας πρέπει να έκανε διάφορα σχέδια στον αέρα.
- 1055 Θαλής:** Ο πρώτος φιλόσοφος (α' μισό βου αι. π.Χ.) και ένας από τους Επτά Σοφούς. Δίδασκε ότι ο κόσμος προήλθε από το νερό. Ο Θαλής ήταν θρυλική μορφή, ο Αϊνστάϊν της αρχαιότητας.

ΟΡΝΙΘΕΣ

- ΜΕ. Ναι...
- ΠΕΙ. Σε συμπαθώ, να ξέρεις·
τραβήξου από το δρόμο, για καλό σου.
- ΜΕ. Ποιος κίνδυνος;...
- ΠΕΙ. Κι εδώ, όπως και στη Σπάρτη,
διώχνουνε ξένους, κάποια ταραχή 'ναι...
Στην πόλη πέφτει ξύλο.
- 1060 [1014] ΜΕ. Κίνημα είναι;
- ΠΕΙ. Καθόλου.
- ΜΕ. Τότε, πώς;
- ΠΕΙ. Ομόφωνη είναι
η απόφαση να δέρνουν τους αγύρτες.
- ΜΕ. Λοιπόν, να φεύγω.
- ΠΕΙ. Ναι· δεν ξέρω κιόλας
αν θα προφτάσεις· οι ξυλιές κοντά είναι.
- ΜΕ. Οχ οχ οχ οχ!
- 1065 [1019] ΠΕΙ. Σου το 'χα πει, καημένε.
Μπρος! Τρέξε αλλού, τα μέτρα σου να λάβεις.
- Ο ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ
- Οι πρόξενοι πού βρίσκονται;
- ΠΕΙ. Ποιος είναι
τούτος ο Σαρδανάπαλος;
- ΕΠΙ. Εγώ ήρθα
ως επιθεωρητής εδώ, σταλμένος
με κλήρο, στους Νεφελοκοκκυγιάτες.
- 1070 [1023] ΠΕΙ. Ως επιθεωρητής; Και ποιος σε στέλνει;
- ΕΠΙ. Ένα εγγραφάκι.
- ΠΕΙ. Θα ήθελες να λάβεις
την αμοιβή σου και να φύγεις πίσω,
χωρίς να ενοχληθείς;
- ΕΠΙ. Αυτό μου αρέσει·
γιατί δουλειά έχω κιόλας στην πατρίδα·
θέλω να πάω στη σύναξη του δήμου,
κάτι για το Φαρνάκη να ενεργήσω.
- 1075 [1027] ΠΕΙ. Πάρε λοιπόν την αμοιβή και φεύγα.
- ΕΠΙ. Μπα! Τι είναι τούτο;
- ΠΕΙ. Σύναξη του δήμου.
- 1080 [1031] ΕΠΙ. Είμ' επιθεωρητής και με χτυπούνε!
Διαμαρτύρομαι.
- ΠΕΙ. Δρόμο, με τις δυο σου
τις κάλπες. Φοβερό! Θυσία πριν γίνει,
επόπτες να μας στέλνουνε στην πόλη!

1058-9 Οι Σπαρτιάτες έκαναν απελάσεις ξένων για δύο λόγους: για να μη διαφθείρονται οι πολίτες τους από την επαφή με τους ξένους και για να μη μαθαίνουν οι ξένοι πράγματα που δεν ήθελαν να μαθευτούν.

δ. Ο Επιθεωρητής (στ. 1067-1083)

(ΠΕΙΣΕΤΑΙΡΟΣ – ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ)

Εκπρόσωπος του αθηναϊκού επεκτατισμού • Ξυλοκόπημα

Οι επιθεωρητές (αρχ. έπίσκοποι), κάτι σαν τους σημερινούς επιτετραμμένους των μεγάλων δυνάμεων, αποστέλλονταν στις συμμαχικές ή υποτελείς πόλεις για να παρακολουθούν από κοντά τις εξελίξεις και να τις κατευθύνουν. Ο Επιθεωρητής διαφέρει από τους υπόλοιπους απρόσκλητους επισκέπτες κατά τούτο: δεν έρχεται ως ιδιώτης αλλά ως εκπρόσωπος του αθηναϊκού επεκτατισμού, που θέλει να θέσει υπό τον έλεγχό του τη νέα πόλη.

- 1067** **πρόξενοι:** Οι πρόξενοι ήταν πολίτες μιας πόλης, για παράδειγμα του Άργους, οι οποίοι, λόγω ιδιαίτερων δεσμών που είχαν με μια άλλη πόλη, για παράδειγμα την Αθήνα, αναλάμβαναν να εκπροσωπούν και να υποστηρίζουν στην πόλη τους (στο Άργος) τα συμφέροντα αυτής της άλλης πόλης (της Αθήνας).
- 1067** Ο Αριστοφάνης παρουσιάζει μέσω των επισκεπτών όλα τα δεινά του πολιτικού, κοινωνικού και πνευματικού βίου της Αθήνας και τη μεταβολή που σημειώθηκε με την ίδρυση της Νεφελοκοκκυγίας.
- 1068** **Σαρδανάπαλος:** Ο τελευταίος βασιλιάς των Ασσυρίων (7ος αι. π.Χ.). Ήταν διαβόητος για τη χλιδή, τη θηλυπρέπειά του και τον ακόλαστο βίο του.
- 1069** Με την αποστολή του Επιθεωρητή υποδηλώνεται μια (αρνητικά χρωματισμένη) μορφή επικοινωνίας της Αθήνας με τις άλλες πόλεις.
- 1077** **για το Φαρνάκη:** Πέρσης σατράπης (διοικητής) σε περιοχή της νοτιοδυτικής Μικράς Ασίας (430-περ. 413 π.Χ.). Παλαιότερα διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τους Σπαρτιάτες, την εποχή αυτή όμως οι Αθηναίοι ίσως προσπαθούσαν να τον προσεγγίσουν.
- 1082** **τις κάλπες:** Σύμφωνα με τα αθηναϊκά πρότυπα, οι δύο κάλπες ήταν απαραίτητες για τις ψήφους των δικαστών, μία για τις αθωατικές και μία για τις καταδικαστικές. Οι επιθεωρητές φαίνεται ότι είχαν και δικαστικές αρμοδιότητες.

Δύο δικαστικές ψηφοί από την Αθήνα που φέρουν την επιγραφή ΨΗΦΟΣ ΔΗΜΟΣΙΑ.
Η πρώτη (με την τρύπα στο κέντρο) ήταν καταδικαστική, η άλλη αθωατική.
(Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.)

ΝΟΜΟΙ
ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ
ΚΟΠΗΣ

Ο ΝΟΜΟΠΩΛΗΣ

- «Αν ένας Νεφελοκοκκυγιώτης πειράξει Αθηναίο...»
- 1085 [1036]** ΠΕΙ. Τι συμφορά είναι πάλι αυτή η φυλλάδα;
 ΝΟ. Εγώ είμαι νομοπώλης και ήρθα νέους
 να σας πουλήσω νόμους.
 ΠΕΙ. Τι είδους νόμους;
 ΝΟ. «Οι Νεφελοκοκκυγιώτες να μεταχειρίζονται τα ίδια μέτρα
 και σταθμά και τους ίδιους νόμους που έχουν οι Καρπάθιοι».
- 1090 [1041]** ΠΕΙ. Κι εσύ τους ίδιους που έχουν οι... Καρπάζιοι.
 ΝΟ. Τι σού 'ρθε;
 ΠΕΙ. Πάρε πίσω αυτούς τους νόμους.
 Νόμους πικρούς θα σου διδάξω τώρα.
 ΝΟ. Για τον άλλο μήνα, το Μουνιχιώνα, κάνω μήνυση του
 Πεισέταιρου για κακοποίηση.
- 1095 [1047]** ΠΕΙ. Αλήθεια; Βρε δεν έφυγες ακόμα;
 ΕΠΙ. «Κι αν ένας διώχνει τους άρχοντες και δεν τους δέχεται
 σύμφωνα με την απόφαση...»
 ΠΕΙ. Κι εσύ είσ' ακόμα εδώ; Βρε συμφορά μου!
 ΕΠΙ. Α, θα σου δείξω εγώ· δέκα χιλιάδες
 δραχμές αποζημίωση θα ζητήσω...
- 1100 [1052]** ΠΕΙ. Κι εγώ θα σου τσακίσω τις δυο κάλπες.
 ΝΟ. Στη στήλη που χαράζουνε τους νόμους,
 μην το ξεχνάς, κατούρησες μια νύχτα.
 ΠΕΙ. Ε, πιάστε τον· πού τρέχεις βρε; σταμάτα.
- 1105 [1056]** Εμείς ας μην αργούμε, πάμε μέσα,
 στους θεούς εκεί τον τράγο να θυσιάσω.

Πήλινα δημόσια μέτρα για υγρά και στερεά με την επιγραφή: ΔΗΜΟΣΙΟΝ.
 (Αθήνα, Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.)